

Partizanų baudžiamoji praktika Varėnos krašte (1944–1952 m.)

Straipsnyje analizuojami partizanų baudžiamieji veiksmai Varėnos krašte. Išnagrinėjus įvairius sovietų represinių struktūrų ir partizanų dokumentus, siekiama atskleisti partizanų vykdytų mirties bausmių ir nužudymo atvejų įvairovę, jų priežastis ir aplinkybes.

IVADAS

Partizaninis karas Lietuvoje 1944–1953 m. – plačiai istorikų nagrinėjamas laikotarpis. Vis dėlto vienas esminių jo aspektų dar sulaukia mažiau dėmesio, o pasirodžius istorikų darbų ta tema pastebimas visuomenės susipriešinimas. Tai partizanų baudžiamoji praktika, jos priežastys, nuostatos ir taikymas, t. y. mirties bausmės.

Pirmiausia svarbu aptarti priežastis, kodėl ėmus nagrinėti partizanų įvykdytus nužudymo atvejus visuomenėje kyla ažiotažas. Partizaninis karas – dar nesenas praeities laikotarpis, kurio tyrimams didelę reikšmę turi gyvoji istorija – dalyvių ir amžininkų liudijimai. Daugelis Lietuvos šeimų vienaip ar kitaip buvo susijusios su partizaniniu judėjimu ir nuo jo neatsiejama trėmimais, todėl iki šiol šis laikotarpis dažniausiai vertinamas asmeniniu požiūriu. Ne mažiau svarbus ir tas aspektas, kad pastarieji dvidešimt atkurtos Lietuvos nepriklausomybės metų buvo herojinės partizanų istoriografijos etapas, kai partizanų baudžiamoji praktika buvo

nagrinėjama labai paviršutiniškai. Galima spėti, kad tai lėmė baimė būti nesuprastiems ar apkaltintiems laisvės kovų dalyvių diskreditavimu.

Be sovietmečiu leistų antipartizaninių veikalo, bene pirmąsias įžvalgas šia tema pateikė Kęstutis Girnius¹. Jis apibendrinio tiek partizanų supratimą jų vykdomų veiksmų požiūriu, tiek opius „kaltumo“ ir „nekaltumo“ klausimus, kritiškai įvertino sovietmečiu pasirodžiusius propagandinius leidinius. Nijolė Gaškaitė 1996 m. publikuotame straipsnyje² apžvelgė partizanų požiūrį į mirties bausmes ir nužudytųjų socialines kategorijas, akcentavo partizanams priskirtus žudymus. Plačiausiai partizanų baudžiamosios praktikos priežastis ir vykdymą nagrinėjo Mindaugas Pocius³. Jis analizavo įvairią partizaninio karo statistiką, akcentavo didesnio masto partizanų veiksmus ir nekaltus žudymus. Šiokių tokį ažiotažą sukėlė 2011 m. pasirodžiusi Povilo Masilionio sudaryta „Partizanų teroro aukų atminimo knyga“⁴. Šiame leidinyje spausdinami sovietmečiu sudarytuose archyvuose dokumentuose ir leistose knygose pateikti nužudytų žmonių sąrašai.

Vis dėlto svarbu išskirti vieną pirmųjų šio straipsnio žodžių – „karas“. Lietuvoje jis nesibaigė frontui nutolus į vakarus. Bernardas Gailius, nagrinėdamas tarptautinės teisės aktus, teigia, kad, atstovaudami okupuotai valstybei, partizanai turėjo visas karinės ir

politinės valdžios teises⁵. Kaip vienintelę ir aukščiausiąją šalies valdžią partizanus pripažino ne tik visos Lietuvos partizanų vadai savo 1949 m. vasario mėn. suvažiavime, ten taip pat paskelbė, kad nuo 1940 m. birželio 15 d. Lietuvoje yra karo būklė⁶, bet ir Lietuvos Respublikos Seimas, kuris 1999 m. priėmė įstatymą „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“⁷. Partizanai, kurie vadovavosi kariniais visuomeniniais principais, organizavosi į karinius vienetus ir nešiojo uniformas, taip pat disponavo prokuratūros ir teismų funkcijomis, kurios buvo apibrėžtos jų dokumentuose.

Kaip tik baudžiamosios praktikos taikymą galima nurodyti kaip vieną pagrindinių viso ginkluotojo pasipriešinimo neteisėtai okupacinei valdžiai priemonių. Nuo pat karo pradžios 1944 m. rudenį partizanai deklaravo kovojantys prieš sovietų valdžią, jos atstovus ir jai prijuočiančius asmenis, kurie turi būti nubausti. Tačiau čia vėl būtina pabrėžti žodį „karas“: Lietuvos teritorijoje vyko karas, tiesiogiai susijęs su daugeliu Lietuvos gyventojų. Skeptikai teigs, jog tai buvo tik pačių partizanų karas: esą jie tik slapstėsi miške ir kaimo žmonėms trukdė gyventi, dirbti kasdienius darbus. Bet juk joks karas nevyksta entuziastingai visiems pritariant, jo visada bijomasi, jis visada susijęs su nepritekliais, didesnėmis ar mažesnėmis nelaimėmis. Žmogaus prigimtis lemia, kaip elgtis: paklusti sistemai arba priešintis, ir dažniausiai besipriešinantieji vienaip ar kitaip į netiesioginę kovą įtraukia aplinkinius – tuos, kurie paklūsta. Taip priartėjama prie dažniausios kalbant apie partizanų baudžiamąją praktiką replikos – o kaip dėl nekaltai nužudytų asmenų? Taip, tokių buvo. Kare visada tokių būna. Tai ne paslaptis, apie ginčytinas mirties bausmes kalbėjo ir patys partizanų vadai. Tik šios mirtys neturi užgožti viso partizaninio judėjimo, jo reikšmės, nes jos nebuvo taisyklė

ar masinis nevaldomas reiškiny. Nereikia vengti kalbėti apie partizanų baudžiamąją praktiką, bijoti žodžio „nužudymas“, nes jo reikšmė netapatintina su dabartine kriminaline jo samprata. Buvo tokia kovos priemonė, bet partizanų vardo ji nežemina, jų veiklos nediskredituoja.

Viešumas turėtų sumažinti šios temos politizavimą ir kraštutinių pozicijų aktyvumą. Be to, kalbant apie tai, būtų parodyta, jog Lietuva, kaip nepriklausoma demokratinė valstybė, partizanus pripažinusi to meto aukščiausiosios valdžios vykdytojais šalyje, nebijo pasakyti, kad svarbų šalies raidai istorinį įvykį – partizaninį karą – kartais aptemdydavo neaiškiais motyvais paremti nužudymo atvejai. Tačiau tai nekeičia fakto, kad partizaninis judėjimas kilo iš nenoro pasiduoti ir tarnauti svetimai valdžiai, o patys partizanai kaip kovotojai dėl Lietuvos laisvės su sovietų okupaciniu režimu smarkiai prisidėjo išsaugodami valstybingumą ir tautiškumą. Tai patvirtina skaičiai: apie 50 tūkst. žmonių buvo aktyvūs ginkluotojo pasipriešinimo dalyviai, o visame judėjime kaip pagrindžio organizacijų nariai, rėmėjai, partizanai dalyvavo daugiau kaip 100 tūkst. žmonių⁸. Atsakydama į pasipriešinimą sovietų valdžia taikė savo represijas, nuo kurių apie 20 tūkst. partizanų žuvo, apie 113 tūkst. Lietuvos gyventojų buvo ištremta⁹.

Siekdamas išnagrinėti partizanų baudžiamąją praktiką, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau – LGGRTC) Specialiųjų tyrimų skyrius vykdo programą „Bendri negrįžtamieji žmonių nuostoliai Lietuvoje 1944–1953 m.“. Jos tikslas – kuo nuodugniau ištirti partizanų ir gyventojų santykius karo metu, atskleisti nužudymo atvejų įvairovę, išaiškinti partizanų organizacijų taikytą sprendimų gyventojų atžvilgiu priėmimo tvarką. Keliami uždaviniai atlikti kompleksinį istorinį statistinį tyrimą, parengti žūties atvejų klasifikaciją ir

statistinių duomenų rinkinį; surinkti duomenis apie partizanų organizacijų santykius su gyventojais, karo lauko teismų (toliau – KLT) ir kitų partizanų institucijų veiklą; atlikti šių duomenų istorinę ir teisinę analizę, įvertinti partizanų sprendimų gyventojų atžvilgiu teisėtumą, pagrįstumą ir padarinius. Taip pat siekiama patikslinti, papildyti sovietinių laikų kartoteką, kuri saugoma LGGRTC kaip partizanų nužudytų ir sužeistų asmenų duomenų bazė, ir ištaisyti jos klaidas.

Šiuo metu baigtas programos etapas ir atliktas archyvinis istoriografinis tyrimas, apimantis Varėnos kraštą (buv. Varėnos apskritis) 1944–1952 m. įvykdytas mirties bausmės, nužudymo atvejus ir kautynėse žuvusius žmones. Šis straipsnis parengtas to tyrimo pagrindu.

Dzūkija kaip teritorinis tyrimo objektas buvo pasirinkta dėl bene plačiausio ir aktyviausio ginkluotojo pasipriešinimo sovietams. Taip pat šis regionas išsiskyrė geografinėmis ir gamtinėmis savybėmis bei susiklosčiusia istorine patirtimi – kairysis Merkio krantas tarpukariu buvo okupuotas lenkų. Tai pietinė Dainavos partizanų apygardos dalis, kuri pasižymėjo organizuotumu ir savarankiškumu ir pirmoji kartu su Tauro apygarda sudarė jungtinį partizaninį darinį – Pietų Lietuvos partizanų sritį.

Kadangi sovietų valdžia dažnai vykdė administracinio suskirstymo reformas, objekto teritorijos klausimas yra keblus ir painus. Mat iki 1946 m., kai buvo įkurta Varėnos apskritis, jos valsčiai priklausė Alytaus apskrčiai (žr. 1 lent.).

1 lentelė. *Varėnos apskrities administracinis suskirstymas 1946–1950 m.*

Valsčius	Įkūrimo data	Pastabos
Druskininkų	1946 04 24	iki 1946 04 24 – Alytaus apskritis
Marcinkonių	1946 04 24	iki 1946 04 24 – Alytaus apskritis
Merkinės	1946 04 24	iki 1946 04 24 – Alytaus apskritis
Perlojos	1947 11 06	sudarė Varėnos ir Merkinės vls. teritorijos
Raitininkų	1947 11 06	sudarė Merkinės ir Alytaus aps. Alovės vls. teritorijos
Rudnios	1946 04 24	iki 1946 04 24 – Alytaus apskritis
Varėnos	1946 04 24	iki 1946 04 24 – Alytaus apskritis

1950 m. birželio 20 d. pakeitus Lietuvos SSR administracinį suskirstymą, įkurti Varėnos ir Druskininkų rajonai. Į Varėnos rajono teritoriją įėjo buvusių Marcinkonių, Merkinės, Perlojos, Rudnios ir Varėnos valsčių teritorijos. Į Druskininkų rajono teritoriją įėjo buvęs Druskininkų valsčius, dalis Marcinkonių, Merkinės ir Raitininkų valsčių teritorijų. Daržininkų, Matuizų ir Valkininkų apylinkės, kurios iki 1950 m. priklausė Trakų apskrities Valkininkų valsčiui, prie Varėnos rajono

prijungtos tik 1955 m., todėl Valkininkų valsčiaus nužudymai priskiriami prie visos Trakų apskrities nužudymų. Buvęs Raitininkų valsčius tapo Alytaus rajono Raitininkų apylinke. Toks teritorinis tyrimo objektas pasirinktas vengiant dar didesnės painiavos, taip pat orientuojantis į Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA) saugomų bylų suskirstymą. Todėl teritoriniu tyrimo objektu tikslingiausia laikyti Varėnos kraštą, kuris nėra prilygintinas dabartiniam Varėnos rajonui.

Tyrimo chronologinės ribos – nuo pirmųjų partizanų būrių įsikūrimo 1944 m. rugsėjį iki 1952 m. gruodžio 12 d., kai buvo sunaikintas paskutinis Dzūkų rinktinės ir Dainavos apygardos būrys. Partizaninio pasipriešinimo etapus tikslinga skirti atsižvelgiant į baudžiamųjų veiksmų mastą, jie panašūs į istoriografijoje nusistovėjusį partizaninio karo skirstymą: pirmasis etapas – 1944–1945 m., kai partizanai veikė didesnėmis pajėgomis, vykdė nemažai pasau; antrasis etapas – 1946–1948 m. – išsiskiria baudžiamųjų veiksmų kiekiu ir pobūdžiu; trečiajame etape – 1949–1952 m. – keitėsi kovos taktika ir nužudymo atvejų smarkiai sumažėjo.

Vykdam tyrimą naudotasi ne visai išlikusiais LYA fonduose saugomais įvairiais operatyviniais (LSSR NKVD-KGB struktūrinių padalinių, skirtų kovai prieš lietuvių tautinį pagrindį ir vykdyusių kontržvalgybinį darbą ir kt.) dokumentais, sovietinių represinių struktūrų teistų partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų baudžiamosiomis bylomis, Lietuvos komunistų partijos dokumentais, tremties bylomis ir kt. Taip pat tiriant pravertė Lietuvos centriname valstybės archyve (toliau – LCVA) saugomi 1942 m. visuotinio gyventojų surašymo dokumentai ir 1944–1948 m. naujakurių sąrašai.

Analizuojant LYA dokumentus dažnai susiduriama su jų patikimumo problema. Mažiau abejonių kelia faktiniai nužudymo duomenys, tačiau vertinant įvykių aplinkybes į dalį dokumentų, ypač operatyvinių, nereikėtų žiūrėti kaip į labai objektyvius šaltinius, nes sovietinė sistema partizanus nušviesdavo kaip „sovietinės gerovės“ naikintojus ir pan. Sunkumų kelia dažnai iškraipyti asmens duomenys, geografiniai pavadinimai, dokumentuose nurodomos skirtingos įvykių datos ir kt. Baudžiamųjų bylų apklausų protokolai suteikia daugiau informacijos apie įvykių aplinkybes ir dalyvius.

Ši archyvinė informacija yra pagrindinė, tačiau ir ji turi būti vertinama kritiškai.

Taip pat buvo peržvelgta tuometinė Varėnos krašto spauda – „Tarybinio balso“ (1946–1962) ir „Raudonosios vėliavos“ (1962–1988) laikraščiai. Juose išspausdintų straipsnių ir atsiminimų taip pat negalima laikyti objektyviais šaltiniais. Jie tendencingi, partizanai juose vaizduojami vienareikšmiškai – kaip „banditai“, „nacių pakalikai“, o jų veikla – kaip „buržuazinių nacionalistų siautėjimas“ ir t. t. Išsiskiria 1987 m. vasarą publikuoti Konstantino Jevseičiko pokario kovų prisiminimai „Giltinės sutramdymas“¹⁰, neretai aprašantys klaidingus arba kitais šaltiniais neparemtus nužudymo atvejus. Antai K. Jevseičikas nurodo, kad 1946 m. Merkinės vls. Žeimių k. buvo nužudytas Jonas Gelažauskas, Kosto s.¹¹ Tačiau rasti archyviniai dokumentai rodo, kad J. Gelažauskas 1948 m. liepos 24 d. pateikė prašymą priimti jį į VKP(b) kandidatus. Prašyme jis teigė dėl partizanų 1946 m. buvęs priverstas pakeisti gyvenamąją vietą ir persikelti į Druskininkus¹².

Kaip orientacinė ir pagalbinė priemonė tiriant naudota ir minėtoji LGRTC saugoma partizanų nužudytų ir sužeistų asmenų duomenų bazė, kurioje užregistruoti anketiniai asmenų duomenys iš sovietinių kartotekų. Tačiau dažniausiai tai netiksli, neišsami, besidubliuojanti arba klaidinga informacija. Ją patikslinti, papildyti duomenis, ištaisyti klaidas, nustatyti pakartotinius atvejus – taip pat vienas iš vykdomos programos tikslų.

Tyrimo metu buvo sudaryta atskira kiekvieno nužudyto asmens (arba jų grupės) anketa, kurioje pateikti nužudyto asmens duomenys, nužudymo data, vieta, vykdytojai, motyvas, įvykio aplinkybės ir šaltiniai. Anketos punkte „Vykdytojai“ nurodomi partizanų duomenys – vardas, pavardė, slapyvardis, o išsami informacija apie juos pateikiama sudaromame partizanų sąrašė, kuris leidžia atlikti spartesnę paiešką, palyginti

ar surasti konkrečioje vietovėje veikusius laisvės kovotojus. Pункte „Motyvas“ nurodoma tik tiksli informacija apie nužudymo priežastis, t. y. jeigu tokios buvo nurodytos šaltiniuose (pvz.: dėl ryšių su sovietų valdžia, dėl šnipinėjimo ir pan.). Tačiau daugeliu atvejų nužudymo motyvą galima nuspėti iš įvykio aplinkybių arba asmens duomenų (pvz., darbovietės). Pункte „Aplinkybės“ pateikiama visa kita informacija apie įvykį, jo eigą, kitus dalyvius, liudytojus, pastabos ir kiti svarbūs duomenys.

Renkant informaciją, turimi duomenys buvo nuosekliai tikrinami ir papildomi, atsirado ir neįregistruotų atvejų. Didesnių sunkumų kėlė netikslūs arba neišsamūs duomenys. Tokie atvejai buvo sudėti į atskirą bylą ir į bendrą anketų skaičių neįtraukti. Juose dažniausiai nurodomi neaiškūs nužudyto asmens duomenys, nežinoma įvykio data, vieta, netgi abejojama faktu, ar asmuo tikrai buvo nužudytas, įvykį patvirtina vienas arba abejotinos reikšmės šaltinis. Prie tokių nužudymų priskirti atvejai, aprašyti spaudoje ir literatūroje, bet neparemti jokiais kitais šaltiniais; atvejai, kuriuose iškraipyta nužudytojo pavardė ar įvykio vieta; keletas Baltarusijos SSR Gardino srityje įvykdytų nužudymų; atvejai, kai KLT protokole rašoma, kad asmeniui paskirta mirties bausmė, tačiau nenurodoma, ar ji buvo įvykdyta, o daugiau tai nušviečiančių šaltinių nerasta. Taip pat užregistruoti partizanams nepriširtini nužudymo atvejai, žmogžudystės, savižudybės ir sužeidimai.

Surinkta informacija patikrinta naudojantis LGGRTC duomenų bazėmis – baudžiamųjų bylų; tremties bylų; kadrinių sovietinių struktūrų darbuotojų, kurioje pateikti duomenys apie jų darbinę veiklą.

Tiriant išskirtos šios nužudytųjų grupės:

a) administracijos darbuotojai ir tarnautojai – vykdomųjų komitetų pirmininkai, jų pavaduotojai, sekretoriai; kaimiškųjų

apylinkių tarybų pirmininkai, jų pavaduotojai, sekretoriai; apylinkių tarybų deputatai; komjaunimo ir partiniai funkcionieriai (komsorgai, partorgai ir kt.); dešimtininkai; inspektoriai; instruktoriai; mokesčių ir paruošų agentai; eiguliai; mokytojai; kolūkio pirmininkai, sąskaitininkai ir valdybos nariai; sanatorijos ir lėtpjūvės direktoriai; kiti darbuotojai;

b) administracijos darbuotojų ir tarnautojų šeimos nariai;

c) karinių ir saugumo struktūrų darbuotojai, pareigūnai – represinių struktūrų kariai, karininkai; sribai; milicininkai; operatyviniai įgaliotiniai;

d) karinių ir saugumo struktūrų darbuotojų, pareigūnų šeimos nariai;

e) aktyvistai, t. y. kaip tik taip archyvinuose dokumentuose įvardyti asmenys, nors sovietiniais-partiniais aktyvistais galima laikyti daugumą administracijos darbuotojų ir tarnautojų, taip pat lojalius sovietų valdžiai eilinius žmones; šaltiniuose nurodyti aktyvistai dažniausiai buvo ūkininkai ar darbininkai, nes pareigas ėję asmenys būdavo įvardijami konkrečiai pagal pareigybes;

f) aktyvistų šeimos nariai;

g) naujakuriai – asmenys, kuriems sovietų valdžia suteikė žemės iš buvusių dvarų, ištremtų partizanų šeimų ir kitų žmonių valdų;

h) informatoriai arba agentai – asmenys, sovietų represinių struktūrų užverbuoti teikti įvairaus pobūdžio informaciją apie partizanus, jų ryšininkus ir rėmėjus, kitus gyventojus;

i) komjaunuoliai;

j) mokiniai;

k) ūkininkai ir darbininkai – asmenys, kurių pagrindinė veikla archyvinuose dokumentuose nurodyta kaip žemės ūkis, samdomasis darbas;

l) buvę partizanai, pagrindžio ryšininkai, rėmėjai ir pagalbinkai.

BAUDŽIAMOSIOS PRAKTIKOS TAIKYMAS

Partizanų karo lauko teismai. Pradėjusių kurtis pirmųjų partizanų dalinių ir didesnių formuočių štabai nustatė vidaus tvarkos ir veiklos taisykles, baudžiamosios praktikos ir KLT nuostatus. Vienas pirmųjų didesnių partizanų vienetų Dzūkijoje buvo Dominyko Jėčio-Ažuolio 1945 m. birželį įkurta Dzūkų rinktinė, kurios štabo parengtos partizanų veiklos taisyklės numatė, kad tikslui pasiekti partizanai gali naudoti „spaudą – raštiškus bendrus ir asmeninius išpėjimus; applanymą – žodinį išpėjimą; fizinę bausmę; konfiskavimą ar visišką sunaikinimą asmeninio turto; mirties bausmę“¹³. Juozo Vitkaus-Kazimieraičio 1945 m. gegužės 7 d. įkurta Dzūkų grupė 1945 m. lapkričio 18 d. buvo pervadinta į A apygardą (atitinkamai A apygarda 1946 m. gegužės 15 d. pervadinta į Dainavos apygardą), kurios štabas parengė Partizanų lauko teismo nuostatus. Juose numatyta partizanų lauko teismui nagrinėti nusižengusių partizanų bylas; šnipinėjančių ir kitų asmenų, dirbančių bolševikams, bylas. Teismo sprendimu asmuo galėjo būti išteisintas, papeiktas arba nubaustas mirties bausme. Byla galėjo būti nagrinėjama už akių, o sprendimas turėjo būti įvykdytas per 24 valandas nuo jo patvirtinimo¹⁴.

Daugumoje straipsnių apie partizanų KLT rašoma, kad jų veiklai daugiausia trukdė tinkamų sąlygų neturėjimas, todėl dažniausiai protokolai būdavo surašomi formaliai, nes to reikalavo partizanų vadai. Dainavos apygardos Merkio rinktinės vado Adolfo Ramanausko-Vanago 1946 m. spalio 8 d. įsakyme I bataliono II būrio vadui nurodoma „kuo skubiausiai pranešti pavardes, vardus ir adresus Tamstai priklausomoj erdvėj likviduotų šnipų nuo š. m. birželio 13 d. ir po to. Ateityje sudarinėti KLT protokolus pagal prišiuočiamą pavyzdį. Su tuo gerai supažindinti

visus partizanus.“¹⁵ A. Ramanauskas-Vanagas 1957 m. birželio 11 d. apklausoje teigė, kad protokolai turėjo būti surašomi iš anksto, motyvuojant, už ką asmuo sušaudomas, ir tai turėjo būti paskelbiama sušaudomajam. Tačiau praktikoje šių taisyklių nebuvo laikomasi. Protokolai buvo surašomi po nužudymo formaliai, vien tik ataskaitai, nes A. Ramanauskas-Vanagas reikalavo, kad jam pavaldūs partizanų vadai tokius protokolus pristatytų. Vis dėlto A. Ramanauskas-Vanagas pabrėžia, kad ištirti nusikaltimą pagrindžio sąlygomis buvo beveik neįmanoma, nes daugeliu atvejų partizanai, nuėję jo tirti, žūdavo¹⁶. Tačiau esama ir kitokių faktų apie partizanų KLT. Dainavos apygardos Kazimieraičio (buv. Merkio) rinktinės Geležinio Vilko tėvūnijos II kuopos I skyriaus vado Juozo Židecko-Žemaičio parodymuose apie partizanų KLT vykdymą ir tvarką teigiama, kad teismui vadovavo vadas, šiuo atveju – pats J. Žideckas-Žemaitis, o teismo nariais buvo jo būrio partizanai. Nuosprendžiui turėdavo įtakos iš visuomenės surinkta informacija apie kaltinamąjį, jo lojalumą sovietų valdžiai ar bendradarbiavimą su represinėmis struktūromis. Partizanai patys rinko žinias apie tam tikrą žmogų. Jeigu surinkta informacija įrodydavo, kad kaltinamasis veikia prieš partizanus, partizanai surengdavo teismą, surašydavo protokolą, kuriame nurodydavo nuosprendžio priežastis. Protokolą pasirašydavo teismo pirmininkas ir teismo nariai partizanai. Nuosprendžio įvykdymas taip pat buvo pažymimas protokole ir patvirtinamas parašais. KLT protokolai būdavo surašomi trimis egzemplioriais: vieną jų pasilikdavo teismo pirmininkas, kiti du būdavo išsiunčiami kuopos vadui, kuris vieną egzempliorių nusiųsdavo Geležinio Vilko tėvūnijos štabui – partizanų veiklos ataskaitai¹⁷.

Išnagrinėjus Varėnos krašte pagal KLT įvykdytus mirties nuosprendžius, galima

teigti, kad dauguma protokolų buvo surašyti pasinaudojus galimybe bylą nagrinėti už akių. Sunku nustatyti, ar protokolas surašytas prieš nuosprendį įvykdant ar po to, bet dažniausiai jo surašymo ir mirties bausmės data sutapdavo, o pagal Partizanų lauko teismo nuostatus sprendimas ir turėjo būti įvykdytas per 24 valandas.

Taip pat žinoma faktų, kai partizanai sulaikydavo asmenis, atlikdavo jų apklausą ir nuo to priklausydavo nuosprendis. 1945 m. rugpjūčio 9 d. Subartonių miške (buv. Alytaus aps. Merkinės vls.) partizanai sulaikė važiuojančius Merkinės sovietinius-partinius aktyvistus. Merkinės apylinkės tarybos pirmininką Aleksandrą Nikolską, Andriaus s., ir Merkinės partorgo dukterį komjaunuolę Stasę Mizaraitę partizanai išsivedė su savimi, o kitus penkis asmenis paleido. A. Ramanauskas-Vanagas 1957 m. gegužės 31 d. apklausoje teigė, jog jis apklausė S. Mizaraitę, surašė kvotos protokolą ir davė jai pasirašyti. Kvota nebuvo paruošta iš anksto. A. Nikolskas ir vėliau atvestas stribas Aleksandras Sudničenko, Povilo s., buvo nušauti, o S. Mizaraitę paleista¹⁸.

Atskirai bausmės būdavo apibrėžtos ir partizanų platinamuose atsisaukimuose bei įspėjimuose konkrečias pareigas einantiems ir kitiems asmenims, o bausmių vykdymas aptartas įvairiuose įsakymuose. Tačiau nusikaltimai buvo aiškiai įvardyti Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (toliau – LLKS) 1949 m. Teismų statuto projekto Baudžiamuosiuose nuostatuose¹⁹. Mirties bausmė buvo skiriama už šnipinėjimą, darbą priešui, išdavystes, vietos gyventojų įskundimą, vagystes ir kt. Jos taip pat galėjo sulaukti okupacinės valdžios pareigūnai, veikiantys prieš vietos gyventojus, valdžios rėmėjai, kriminalinius nusikaltimus padarę asmenys.

Baudžiamosios praktikos kryptys ir jų analizė. Iš nurodytų nužudytųjų grupių iš-

siskiria trys pagrindinės kategorijos, kurios parodo, kokiems žmonėms partizanai skyrė daugiausia dėmesio, ką laikė pavojingiausiais ir labiausiai prisidedančiais prie sovietų valdžios išsigalėjimo. 30,6 proc. (arba 152 nužudytieji) sudaro asmenys, archyvuiniuose dokumentuose įvardyti kaip ūkininkai ar darbininkai; 29,6 proc. (arba 147 nužudytieji) – karinių ir saugumo struktūrų darbuotojai ir tarnautojai; 20,9 proc. (arba 104 nužudytieji) – administracijos darbuotojai ir kiti tarnautojai.

Pastarosios dvi kategorijos labiausiai pabrėžiamos ir partizanų dokumentuose. LLKS Tarybos 1949 m. vasario 12 d. nutarime „Dėl laisvės kovotojų ir gyventojų santykių pobūdžio“ rašoma, kad „VKP(b) nariai, ginkluoti okupacinės valdžios pareigūnai ir visi kiti tautai priešiškais tikslais apginkluoti asmenys skaitomi lietuvių tautos priešais ir todėl iškrenta už neliečiamumo ribų.“²⁰ Taigi tokiais tampa visi karinių ir saugumo struktūrų darbuotojai ir tarnautojai, kuriems partizanai neprivalėjo rengti KLT, nes „asmenys, užtikti bevykdant nusikalstamą darbą, įmatytą okupacijos meto Baudžiamajame statute, gali būti baudžiami vietoje be teismo“²¹. Beje, šis teiginys tinka visoms socialinėms kategorijoms. Iki 1949 m. vasario 12 d. tokio konkretumo partizanų dokumentams trūko. Tačiau LLKS nutarimai gimė iš ankstesnių metų patirties, sudėjus visų apygardų vadų nuostatus į vieną dokumentą. Todėl ginkluoti ir nusikalstantys asmenys viso partizaninio karo metu turėjo būti vertinami vienodai.

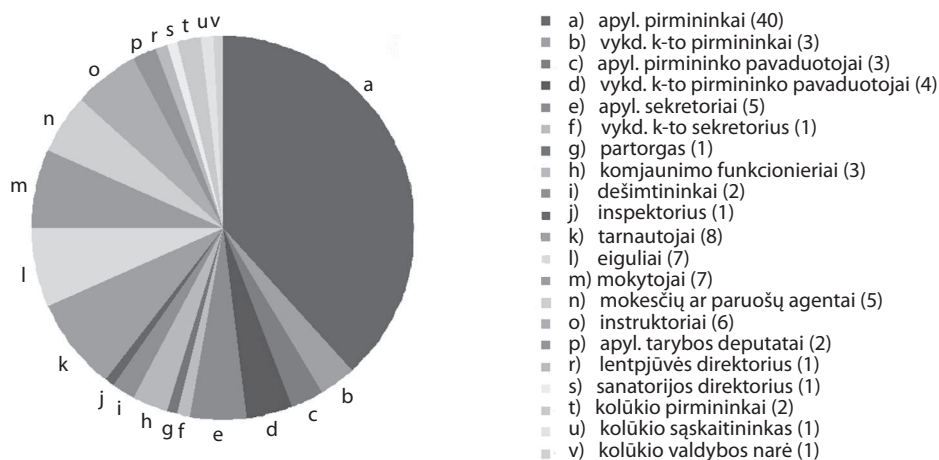
Nustatyta, kad buvo nužudyti 77 stribai, 43 saugumo kariuomenės kariškiai, 14 operatyvinių įgaliotinių, 12 milicininkų ir LSSR MGB poskyrio viršininkas. Nors šie asmenys praktiškai buvo laikomi esantys už įstatymo ribų, partizanai ir jiems buvo suteikę galimybę atsisakyti savo darbo ir taip išvengti bausmės įteikdami atsisaukimus

ir raginimus pagalvoti apie lietuvių tautai daromą žalą²². Dauguma kariškių ir strībų (apie 50 proc.) nukauti partizanų surengtose pasalose, kurioms būdavo gerai pasiruošiama – parenkama vieta, iš kurios būtų patogų apšaudyti keliu važiuojančius asmenis, išvaloma kulkosvaidžių ugnies krypties vieta, kelias užminuojamas, į pasalos organizavimą įtraukiami ryšininkai, kurie pranešdavo apie važiuojančias karines-operatyvines grupes ir t. t. Dažniausiai karinė-operatyvinė grupė partizanų būdavo išskviečiama specialiai: vietos gyventojas saugumo pareigūnams pranešdavo apie tam tikroje vietoje pastebėtus partizanus, jų įvykdytą baudžiamąją ar maisto nusavinimo operaciją. Didelės kovotojų pajėgos pirmaisiais partizaninio karo metais leido surengti daugiau pasalų, tačiau jos buvo organizuojamos ir iki pat aktyvių partizanų veiksmų pabaigos 1949 m. Galima paminėti 1945 m. rugpjūčio 7 d. Jono Jakubavičiaus-Rugio vadovaujamų partizanų ties Babriškių k. (buv. Alytaus aps. Varėnos vls.) surengtą pasalą, kurios metu partizanai nušovė 10 saugumo struktūrų narių²³. 1945 m. pavasarį Subartonių miške (buv. Alytaus aps. Merkinės vls.) Vincas Ivanauskas-Gegutis ir kiti partizanai pasaloje nušovė 9 strības ir kt.

asmenis bei išvadavo į Alytų konvojuojamą areštuotą Gegučio brolių partizaną Joną Ivanauską-Rugį ir dar vieną žmogų²⁴. 1948 m. gegužės 7 d. Bartelių miške (buv. Varėnos aps. Varėnos vls.) Petro Vaitkaus-Genio ir Prano Janušausko-Aro vadovaujami partizanai pasaloje nušovė 9 saugumo struktūrų ir administracijos tarnautojus, kurie Bartelių k. agitavo ūkininkus pristatyti valstybines rinkliavas²⁵. Pasalos rengtos ir mažesnės įvairias akcijas vykdančioms žmonių grupėms, o jų metu sovietų valdžia patyrė nuostolių iš esmės negalėdama užkirsti tam kelio.

Likusių nužudytų karinių ir saugumo struktūrų narių dalį sudaro tie, kurie buvo nukauti ar nužudyti kitų partizanų veiksmų metu, per puolimus ar įvykdant mirties bausmę. Taip pat dalis kariškių ir strībų buvo nukauti, kai veiksmų iniciatyva buvo jų pačių pusėje, karinių-čekistinių operacijų metu.

Kita viena pagrindinių partizanų baudžiamosios politikos kryptį buvo administracijos tarnautojų ir darbuotojų, kurie įtvirtino ar prisidėjo įtvirtinant sovietų valdžią Lietuvoje, sunaikinimas. Šios kategorijos nužudytų asmenų pasiskirstymas pagal pareigas atsispindi pateikiamoje diagramoje (žr. 1 pav.). Daugelį šias pareigas ėjusių as-

1 pav. Administracijos tarnautojų ir darbuotojų nužudymo atvejai

menų galima laikyti partiniais-sovietiniais aktyvistais (bendrajai prasme sovietiniai aktyvistai buvo įvairios socialinės padėties ir profesijų atstovai), kurie formaliai taip pat turėjo arba galėjo turėti ginklą. LSSR NKVD liaudies komisaras Juozas Bartašiūnas 1945 m. rugsėjo 15 d. rašte dėl efektyvesnės kovos prieš partizanus įsakė: „Iki š. m. spalio 1 d. turimais ginklų likučiais apginkluoti visą partinį sovietinį aktyvą, o jei ginklų trūksta – kreiptis į komisariatą.“²⁶ Buvo stengiamasi apginkluoti ne tik komunistų partijos narius ir komjaunuolius, t. y. žmones, kurie savo likimą tiesiogiai susiejo su okupantais, bet ir nemažą dalį tarnautojų. Į kaimą vykstantys mokesčių, paruošų įstaigų darbuotojai paprastai būdavo apginkluojami. Net mokytojams, vykstantiems agituoti, ypač prieš rinkimus, stengtasi įbrukti šautuvą²⁷. Apie visuomenės apginklavinimą rašė ir partizanai. Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės štabo dokumente Kęstučio grupės vadui teigiama: „Bolševikai žmonėms siūlo ginklus. Jie ketina palaužti tautos vienybę, žmonių pasitikėjimą vienas kitu ir t. t. Užkirsti tam kelią partizanai kiekvienam, kuriam bolševikai davė ginklą, privalo pateikti perspėjimą su siūlymu atsisakyti ginklo ir atiduoti jį partizanams. Jeigu antrą kartą žmogus vėl paims ginklą, jis bus sunaikintas kartu su jo daiktais, bus perduotas partizanų KLT ir teisiamas kaip ginkluotas bolševikinis bendradarbis, veikiantis okupanto naudai ir tautos pražūčiai.“²⁸ Sunku pasakyti, ar visuotinė apginklavimo programa buvo įvykdyta, tačiau iš archyvinių dokumentų galima susipažinti su sribų ir sovietinių aktyvistų apginklavimo mastu ir trūkumais. LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus vyr. operatyvinio įgaliotinio Pnušino 1945 m. spalio 4 d. pažymoje bei LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko pavaduotojo I. Grigoričovo ir LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus

viršininko B. Burilino 1945 m. spalio 4 d. rašte pažymima, kad iš 700 Alytaus aps. sribų ginkluoti tėra 557²⁹, o sovietiniam aktyvui apginkluoti buvo skirta 180 šautuvų, 30 automatų ir 9600 šovinių³⁰. LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininko pavaduotojo ir 3-iojo poskyrio viršininko I. Eismonto 1946 m. sausio mėn. suvestinėje nurodyta, kad Alytaus aps. sribai ir sovietinis aktyvas turėjo 543 šautuvus, 119 automatų, 47 lengvuosius kulkosvaidžius ir 37 pistoletus³¹. Žinant, kad 1946 m. vasario 15 d. Alytaus aps. (kaip minėta, Varėnos apskritis kaip atskiras teritorinis objektas pradėjo egzistuoti 1946 m. balandžio 24 d.) buvo 425 sribų etatai, o 1946 m. balandžio 15 d. ginkluotas sovietinio-partinio aktyvo ir savigynos grupės sudarė 313 žmonių³², turimų ginklų ir žmonių skaičius iš esmės sutampa.

Taigi administracijos tarnautojų ir darbuotojų nužudymai turėtų būti paremti ne vien tik partizanų baudžiamuosiuose dokumentuose įvardijamu nusikalstamu darbu tautai ir priešo naudai, bet ir tuo, kad dažnas jų, turėdamas ginklą, peržengė neliečiamumo ribas.

Didžiausią nužudytųjų dalį sudaro kaimo vykdomųjų komitetų pirmininkai, kurie paprastai įvardijami kaip apylinkės pirmininkai. Jie buvo tiesiogiai atsakingi už sovietų valdžios vykdymą ir įtvirtinimą žemiausiame, bet turbūt svarbiausiame sovietinės administracijos sistemos lygmenyje. Vykdomasis komitetas – kolegialus savarankiškas vykdomasis ir tvarkomasis vietinės darbo žmonių deputatų tarybos organas, renkamas 2,5 metų iš tos tarybos deputatų ir nuolat dirbantis tarp jos sesijų. Buvo tiesiogiai atsakingas tiek jį išrinkusiai tarybai, tiek aukštesniajam vykdomajam ir tvarkomajam organui³³. Tačiau svarbu pažymėti, kad kokių nors pareigų ėjimas nebūtinai turėjo sutapti su asmens priklausymu komunistų partijai.

Partizanai nužudė 40 apylinkės pirmininko pareigas Varėnos krašte ėjusių asmenų. Taip pat buvo nužudyti 3 jų pavaduotojai, 5 sekretoriai, 3 valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkai, 4 jų pavaduotojai ir 1 sekretorius. Akivaizdų kaimų ir valsčių tarnautojų nužudymo atvejų skaičiaus skirtumą galima paaiškinti prieinamumu prie jų – nors partizanai ir puldavo valsčių centrus, taip būdavo gana retai. Visi apylinkės pirmininkai buvo nužudyti savo namuose ar vykdančys pareigas kuriame nors kaime, taip pat per pasalas.

Kita vertus, gyvenantys ir dirbantys kaime vietinės administracijos atstovai buvo arti partizaninio judėjimo, todėl jiems buvo geriau pasiekiami partizanų platinami raštiški įspėjimai ir perspėjamieji kovotojų apsilankymai. A apygardos Merkio rinktinės vado A. Ramanausko-Vanago 1946 m. sausio 4 d. pranešime partizanui Broniui Ivanauskui-Šnekučiui rašoma, kad „[...] visi seniūnai ir rinktiniai be išimties turi tuoj pat atsisakyti iš pareigų. Aukojasi tauta, tepasiaukoja ir jie, nors dėl to tektų kiek ir nukentėti. Jiems duodami perskaičius pasirašyti atsistatydinimo pasižadėjimai.“³⁴ Tokių įspėjimų buvimą patvirtina LSSR NKVD-NKGB 1946 m. sausio mėn. aiškinamasis raštas, kuriame rašoma, kad Merkinės vls. teritorijoje partizanai platina atsisaukimus su raginimais mesti tarnybą sovietinėse valdžios įstaigose. Tai paskatino atsisakyti pareigų 7 Merkinės vls. apylinkių pirmininkus ir 4 sekretorius³⁵. 1945 m. gruodžio 18 d. rastame įspėjime teigiama: „[...] Ginkluotas pareigūne, tau išeitis viena. Pasitrauk su ginklu iš budelių tarpo, slapstykis ir gyvenk kaip dera tikram tautos sūnui ir ryžkis atpirkti savo kaltes ant išgamų ir engėjų kailio, ir mes garantuojame gyvybę ir laisvę. Garantuojame, kad tik taikos metu teismas vertins tavo darbų žalą ir nuopelnus ir tik jis skirs tau atlyginimą. Priešingu atveju tolimesnis tavo darbas bus

galutinis paties išneštas ir patvirtintas mirties sprendimas. Jo nepakeis niekas ir taikos metu. [...] Valdžios pareigūne, tavo darbas neturi kenkti saviesiems, neturi pataikauti kruvinajam engėjui, nes, kas neina su tauta, tas prieš ją! Tad, lietuviai, apsigalvokite, nežudykite kitų, neprazudykite ir savęs, nes Tėvynei visuomet bus reikalinga gerų sūnų, sąžiningų darbininkų jos gerovei kurti ir ugdyti.“³⁶ LSSR MGB Varėnos aps. Rudnios vls. poskyrio 1948 m. gegužės 5 d. pažymoje teigiama, kad 1948 m. gegužės 4 d. Edvardui Akstinui, Šimo s., gyvenančiam Karaviškių k., partizanai įteikė raštą, raginantį atsisakyti tarnybos apylinkės taryboje, prieš tai jį perskaitę garsiai. Priešingu atveju jis bus laikomas savo noru vykdančiu pražūtingas priešo užmačias ir sulauks tautos išdaviko galo. Įspėjimą pasirašė Dainavos partizanų apygardos vadovybė³⁷. E. Akstinas 1931 m. įstojo į Vakarų Baltarusijos komunistų partiją, o 1945 m. buvo išrinktas Dubičių apylinkės tarybos deputatu. Galima spėti, kad jis nevykdė partizanų reikalavimų, nes 1948 m. rugsėjo 27 d. buvo nužudytas³⁸.

Partizanai stengėsi pasiruošti kovai tiek prieš anksčiau aptartus saugumo ir karinių struktūrų darbuotojus ir pareigūnus, tiek prieš administracijos tarnautojus ir pareigūnus sudarydami jų sąrašus. Dzūkų grupės štabo viršininko J. Vitkaus-Kazimieraičio 1945 m. spalio 15 d. rašte Merkio rinktinės vadui prašoma pranešti grupės štabo 2-ajam skyriui valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkų, milicijos viršininkų (ne rusų), milicininkų, istrebitelių, valsčių komunistų partijos sekretorių, valsčių komunistų partijos kitų pareigūnų, visų įstaigų vadovų komunistų, valsčių viršaičių, nuovadų viršininkų, paštų viršininkų, geležinkelio stočių viršininkų pavardes, vardus, adresus ir kili-mo vietas³⁹. Yra išlikęs tik Merkio rinktinės III bataliono vado Merkio rinktinės vadui 1946 m. lapkričio 1 d. rašytas šifruotas

pranešimas su nustatytų valsčių pareigūnų pavardėmis⁴⁰. Nors, veikiant daugiausia savo gimtosiose vietose, esant plačiam ryšininkų ir rėmėjų ratui, partizanams nebuvo sunku sužinoti minėtas pareigas einančių asmenų, tokių dokumentų buvimas rodo partizanų požiūrį į savo veiklą. Be to, įvairias pareigas administracijoje ėję asmenys daugiau ar mažiau prisidėjo prie sovietų valdžios nurodymų vykdymo, tuo prieštaraudami partizanų tikslams, keldami pavojų sau, o kartais ir savo artimiesiems. Partizanų supratimu, pagrindinė okupacinės valdžios priemonė įsitvirtinti svetimame krašte buvo darbas su žemiausiosios grandies pareigūnais, kurie savo ruožtu stengėsi tas priemones paskleisti pagrindinėje to meto tautos dalyje – valstietijoje. Siekdami užkirsti tam kelią, partizanai viena svarbiausių savo kovos krypčių ir laikė sovietinių pareigūnų naikinimą.

Kad sovietų valdžia įsigalėtų žemiausiam, taip pat ir jauniausiam visuomenės lygmenyje, svarbų vaidmenį atliko mokytojai. 1944–1952 m. aptariamame regione buvo nužudyti 7 mokytojai, tačiau tai nereiškia, kad šią profesiją partizanai traktavo kaip prielankią sovietų valdžiai, o visi mokytojai savo darbe rėmėsi sovietinėmis dogmomis. Iš šių 7 mokytojų 4 buvo nužudyti partizanams įtariant juos turėjus ryšių su sovietų represinėmis struktūromis. Varėnos aps. Marcinkonių vls. Kabelių k. 1946 m. gruodžio 26 d. buvo nužudytas mokytojas Petras Šiškevičius, Petro s., kurį partizanai laikė sau palankiu asmeniu, o būrio vadas Edvardas Juknaitis-Juozaitis išreiškė nusivylimą netikėdamas, kad „Šiškevičius iki tiek nusiris“⁴¹. Tiesa, nėra žinoma, už ką konkrečiai šis mokytojas buvo nužudytas, tačiau galima įtarti jį praradus partizanų pasitikėjimą. Taip pat nėra duomenų, ar tarp minėtų atvejų būta tokių, kad mokytojas buvo nužudytas dėl savo darbo ar mokymo tvarkos.

Vertinant konkrečias pareigybes, nesaugiai tuo metu turėjo jaustis eiguliai, kurių darbas susijęs su miško priežiūra ir žvalgymu, dažnu lankymusi jame. Kaip tik tokių žmonių partizanai ir vengė, nes privalėjo miške išsilaikyti slapta ir nepatekti į kitų asmenų akiratį. Užfiksuoti 7 nužudyti eiguliai, iš kurių 6 buvo įtariamai ryšiais su sovietų saugumo organais ar partizanų sekimu ir išdavimu. Visiems mirties bausmė buvo įvykdyta jų namuose ar iš jų išvedus, taigi nė vienas eigulys nebuvo sulaikytas miške ir nužudytas darbo metu.

Kitų 1 paveiksle pateikiamoje diagramoje išvardytų pareigų atstovai, išskyrus per pasalas nušautus lentpjūvės ir sanatorijos direktorius, buvo nužudyti vien dėl jų atliekamo darbo. Partiniai ir komjaunimo organizatoriai, vadinti partorgais ir komsorgais, dešimtkiemių įgaliotiniai, paruošų ir mokesčių agentai, inspektoriai ir instruktoriai – visi jie dirbo sovietų valdžiai, važinėjo po kaimus agituoti įvairiais politiniais ir kitais klausimais, rinkti valstybinių rinkliavų iš ir taip sunkiai besiverčiančių žmonių. Visus juos, dirbančius savo darbą, partizanai nušovė pasaloje ar pavieniui vadovaudamiesi nuostata, kad asmenys, dirbantys prieš naudai ir sąmoningai kenkiantys tautai ir kovotojams, baudžiami mirties bausme⁴².

Nors daugelį nurodytas pareigas ėjusių asmenų galima laikyti sovietiniais aktyvistais, tačiau, remiantis archyviniais dokumentais, buvo išskirta atskira jų kategorija, į kurią įeina 14 nužudytų žmonių, šaltiniuose vadinamų aktyvistais. 1944 m. gruodžio 26 d. Alytaus aps. Merkinės vls. Majoriškių k. buvo nužudyti sovietiniai partizanai, aktyvistai Jurgis Marcelis, Juozo s., ir Julius Marcelis, Juozo s.⁴³ 1946 m. spalį Varėnos aps. Merkinės vls. Ilgininkų k. partizanai mirties bausme nubaudė aktyvistus Vincą Cilcų, Juozo s., ir Kazį Cilcų, kurie kaimo susirinkime palaikė komunistų partiją. Partizanų KLT protokole

rašoma, kad V. Cilcus buvo stribo tėvas, sekė partizanus ir vietos gyventojus, pranešdavo apie juos milicijai. Partizanų žinių lape įrašyta, kad V. Cilcus buvo mokamas šnipas, komunistas. K. Cilcus taip pat buvo komunistas nuo 1940 m., jo įskūsti, žuvo du vyrai⁴⁴. Sovietinėse įvykių ataskaitose aktyvistais įvardytų asmenų statusas daug abejonių nekelia, nes tokiu būdu parodytas jų palankumas okupacinei valdžiai ir tuometinei sistemai.

Daugiausia klausimų kelia ūkininkams ir darbininkams įvykdytos mirties bausmės, kurios sudaro 30,58 proc. visų nužudymo atvejų. Nesigilinant gali atrodyti, jog tai neutraliausia socialinė žmonių kategorija, nes šie asmenys nėjo jokių pareigų ir tiesiogiai neprisidėjo prie sovietų valdžios vykdymo ar įsigalėjimo. Straipsnio įvade užsiminta, kad partizaniniame kare būta nekaltų aukų ir neginčytiniais faktais nepagrįstų nužudymų. Tačiau atlikus tyrimą galima teigti, kad konkrečiai įvardyti kaltas ir nekaltas aukas iš esmės neįmanoma. Tai lemia kelios priežastys. Pirma, jau minėtas sovietinių dokumentų, kuriuose visi partizaninio karo įvykiai prilyginti kriminaliniams nusikaltimams, nepatikimumas. Iš jų negalima daryti vienareikšmių ir galutinių išvadų, nes, sovietų supratimu, eilinis ūkininkas ar darbininkas turėjo būti tik nekaltas ir beprasmė auka. Iš to kyla antra priežastis, kad partizanai ir visas jų pasipriešinimas labiausiai nukentėjo nuo plataus šnipų tinklo, kurio pagrindą sudarė kaip tik paprasti kaimo žmonės, buvę arčiausiai partizanų. Vienas pagrindinių partizanų tikslų ir buvo kova su tokiais asmenimis ir tai turi įtakos jų nužudymo atvejų skaičiui. Trečia, diskutuotina, ar nekaltumo prezumpciją, t. y. vieną svarbiausių baudžiamojo proceso principų, kai asmuo laikomas nekaltu tol, kol teismas nenustatė kitaip, galima taikyti kalbant apie XX a. vidurio Lietuvą partizaninio karo

metu. Anksčiau straipsnyje jau buvo aptarti partizanų KLT ir sudėtingas jų vykdymas, tuomečių ir dabartinių normų gretinimas, todėl kyla abejonių, ar nekaltumo prezumpcija galiojo ir galėjo veikti partizaninio karo metu. Ūkininko ar darbininko nužudymas beveik visada būdavo paremiamas kaltinimu bendradarbiavus su sovietų valdžia, lojalumu jai ar ryšiais su ja, partizanų ir jų aplinkos išdavimu ar įtarimu padarius šiuos nusikaltimus. Tiesa, kiek tokiuose kaltinimuose buvo tiesos, vargu ar kada pavyks nustatyti, nes archyvuose dokumentuose nužudytojo sąsajos su valdžios organais retai būdavo nurodomos, juolab plačiau apibūdinamos, o lojalumas okupantams laikytas teigiamu dalyku. Tokią sovietmečio įvykių ataskaitoje ar kitame operatyviniame dokumente nurodytą nužudymo priežastį sunku arba neįmanoma paremti kitais šaltiniais, nes galimi nusikaltami nužudytojo ryšiai su valdžia dažniausiai nebuvo fiksuojami (arba tokių dokumentų neišlikę). Turima agentūrinė informacija, pateikianti žinių tiek apie pastebėtą partizanų judėjimą, tiek ir apie kasdienį kaimo gyvenimą, pasirašyta tik slapyvardžiais, kurių didžiosios dalies neįmanoma identifikuoti. Kita vertus, partizanai, vadovaudamiesi savo nuostatais, turėjo įtariamo asmens veiklą, remdamiesi surinkta informacija, ištirti, svarstyti KLT ir skelbti nuosprendį. Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės štabo dokumente Kęstučio grupės vadui, kurį pasirašė D. Jėčys-Ažuolis, teigiama, kad partizanai vykdo policijos ir juridinių organų funkcijas⁴⁵. Tai leistų tvirtinti, kad visgi nekaltumo prezumpcija galiojo, tačiau, žinant partizaninio karo subtilybes, šio principo ne visada buvo laikomasi. Pačių partizanų veiksmai nusikaltimo tyrimo atveju geriausiai atsispindi jų baudžiamųjų bylų apklausos protokoluose. Į tardytojo klausimus, už ką nužudytas konkretus žmogus, partizanai paprastai atsakydavo, kad jis buvo įtariamas ryšiais su valdžia: teikė jai

informaciją apie laisvės kovotojus ar skundė kitus pasipriešinimui palankius asmenis. Tokius duomenis partizanai gaudavo iš vado, ryšininkų ar rėmėjų. Tolesnis tokių kaltinimų tyrimas, ypač eilinių partizanų baudžiamosiose bylose, tardytojų dažniausiai nedomino, nes svarbiausią tikslą – prisipažinimą arba nužudymo fakto patvirtinimą – jie būdavo pasiekę.

Yra žinoma, kad partizanai, siekdami pagrįsti kaltinimus, apklausdavo įtariamuosius. Antai Varėnos aps. Marcinkonių vls. Musteikos k. 1949 m. rugpjūtį Alfonso Garbatausko-Beržo vadovaujami partizanai sulaikė Gediminą Jaskievičių, Jono s. Nusivedęs toliau nuo kaimo, A. Garbatauskas-Beržas apie dešimt minučių apklausė G. Jaskievičių, kaltino jį bendradarbiavimu su saugumu ir partizanų išdavimu, o paskui Tadiui Baubliui-Lakūnui įsakė jį nušauti⁴⁶. A. Ramanauskas-Vanagas 1957 m. birželio 11 d. apklausos protokole teigė, kad išdavikus partizanai galėjo nužudyti savo nuožiūra, tam nereikėjo aukštesniosios vadovybės leidimo. Jis reikalaudavęs pristatyti tik KLT protokolą, taip siekdamas drausmės. Tačiau A. Ramanauskas-Vanagas pripažino, kad KLT protokolai dažnai būdavo surašomi jau po įvykio tik dėl ataskaitos. Būdavo nekaltų nužudymų, įvykdytų vien tik kitų asmenų keršto sumetimais, neva vienas ar kitas asmuo yra komunistas ar pan.⁴⁷ A. Ramanauskas-Vanagas iš Dainavos apygardos štabo netgi buvo gavęs nurodymą pranešti apie partizanų nekaltai nužudytus asmenis, kai dėl vieno šnipu nukentėdavo jo artimieji⁴⁸. Taigi tokių atvejų tikrai buvo, juos pripažino aukščiausioji partizanų vadovybė. Bet jų mastas ir dažnumas turėjo priklausyti nuo konkrečioje vietovėje veikusio partizanų būrio vado, jo požiūrio į kolaboravimą, griežtumo, išsilavinimo, kitų asmeninių savybių. Todėl pasitaikiusius įvairaus pobūdžio nužudymo atvejus klaidinga priskirti visam ginkluotajam pasipriešinimui, o sąvoka

„(ne)kaltas“ tampa itin kebli. Ar ji (ne)reikalinga – mažų mažiausiai diskutuotina.

Ypatingas dėmesys buvo skiriamas šnipinėjimu kaltinamiems asmenims. Pasak partizanų dokumentų, įtariamasis asmuo iš pradžių galėjo būti įspėjamas⁴⁹ nutraukti savo nusikalstamą veiklą, jeigu nuo jos dar nenukentėjo partizanai ar jiems palankūs gyventojai. Pakartotinai padarius nusikaltimą ar tęsiant ankstesnę veiklą, įspėjimas kaip baudžiamoji priemonė jau nebebuvo taikomas. Žinomas atvejis, kai partizanų KLT buvo nuteisęs asmenis mirties bausme lygtinai. Išlikęs Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės DLK Vytauto grupės 1948 m. lapkričio 10 d. surašytas KLT protokolai, kuriame buvo už akių nagrinėjama Milių-Miliauskų byla. Adolfas Milius-Miliauskas kaltintas tuo, kad nuo 1945 m. sekė partizanų judėjimą, o 1947–1948 m. dalyvavo tremiant lietuvių šeimas. Alfonsas Milius-Miliauskas kaltintas nuo 1945 m. aktyviai sekęs partizanų judėjimą. Abu nuteisti mirties bausme sušaudant, tačiau, atsižvelgiant į jų šeimos būklę, bausmė skirta lygtinai bandomajam laikotarpiui, iki kol tęsis partizaninė kova. Pakartoję nusikaltimą, šie asmenys per 24 val. turėjo būti likviduoti, Alfonso Milius-Miliausko šeima išvežta į miestelį, o turtas konfiskuotas. KLT pirmininkavo partizanų vadas Adolfas Baublys-Merkys, nariai – partizanai Šilutis, Liepa ir Tigras⁵⁰.

Minėtame Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės štabo dokumente Kęstučio grupės vadui rašoma, kad bolševikų šnipai sunaikinami iškart⁵¹. Alytaus aps. Merkinės vls. Kibyšių k. 1945 m. kovo 9 d. partizanai už bendradarbiavimą su LSSR NKVD organais nušovė Kostą Bolį, Motiejaus s., ir jo žmoną Oną Boliene. Partizanai paliko raštelį: „IŠPĖJIMAS VISIEMS LIETUVIAMS ILGALIEŽUVIAMS. Bolys ir jo žmona yra Lietuvos brolių partizanų išdavikai, jie pranešinėjo NKVD-istams apie partizanų buvimą vietą.

Už tai jie prapuola kaip Lietuvos priešai. Ir kas seks tokiu pavyzdžiu, jų laukia tas pats, visų partizanų persekiojimas.⁵² 1946 m. gruodžio 9 d. tame pat Kibyšių k. partizanų KLT nuteisė Kostą Prunską, Vytautą Čebatorių ir Klimą Taraskevičių (kitur minimas Klemensas Kilmonas). K. Prunskas ir V. Čebatorius sekė vietinius gyventojus ir partizanus, skundė juos bolševikiniais Merkinės pareigūnams, be to, vaikščiojo ginkluoti naktimis ir partizanų vardu įvykdė septyniolika vagysčių – vogė javus, gyvulius ir drabužius. K. Taraskevičius taip pat kartu plėšikavo, turtą slėpė savo namuose, o vėliau pasidalydavo. Visi nubausti mirties bausme sušaudant⁵³.

Varėnos aps. Druskininkų vls. Ratnyčios k. 1947 m. rugsėjo 3 d. Antano Suraučiaus-Paberžio vadovaujami partizanai nušovė pusbrolius Petrą Kalpoką, Petro s., ir Petrą Kalpoką, Juozo s. Jie buvo apkaltinti bendradarbiavę su saugumo organais. Vieną jų saugumiečiai kelis kartus buvo suėmę, bet vis paleisdavo. Kitas P. Kalpokas dažnai lankėsi pas savo svainį partizanų rėmėją Juozą Sviklą ir klausinėjo apie partizanus, jų buvimo vietas. P. Kalpokas buvo sutikęs partizanus ir A. Suraučius-Paberžis jam liepęs niekam apie tai nesakyti, tačiau po kelių dienų toje pat vietoje partizanams buvusi surengta pasala⁵⁴.

Varėnos aps. Rudnios vls. Noškūnų k. 1948 m. rugpjūčio 4 d. partizanai nušovė Agotą Danilienę, Prano d., kurią anksčiau tris kartus buvo įspėję niekam nepasakoti apie partizanus. Paskutinį kartą tai buvo padaryta dvi savaitės iki nužudant⁵⁵. Varėnos aps. Varėnos vls. Vazgirdonių k. 1949 m. birželio 8 d. J. Židecko-Žemaičio vadovaujami partizanai įvykdė mirties bausmę Mykolui Stanevičiui, Juozo s. Partizanai jį jau seniai įtarė ryšiais su saugumo organais, tačiau neturėjo tiesioginių įrodymų. J. Žideckas-Žemaitis keletą kartų įspėjo M. Stanevičių nustoti visiems pasakoti mačius partizanus.

Iš kitų asmenų partizanai sužinojo, kad M. Stanevičius lankosi Valkininkų milicijoje, nenakvoja namie, slapstosi ir ketina persikraustyti gyventi į Valkininkus. Reikia paminėti, kad M. Stanevičiaus teismas vyko 1949 m. birželio 2 d.⁵⁶

Pasitaikė atvejų, kai saugumiečių iniciatyva būdavo sukombinuojama informacija apie neva partizanus išdavusio jiems prielankaus vieno ar kito asmens veiklą. Partizanai, neturėdami sąlygų ištirti tokio atvejo ir nenorėdami rizikuoti nukentėti dar labiau, nubausdavo juos išdavusį žmogų. Saugumiečiai taip pat pasiekdavo tikslą – sukompromituodavo partizanus, priversdami juos nužudyti savą žmogų. Alytaus aps. Merkinės vls. Samūniškių k. 1946 m. kovo 30 d., remdamiesi LSSR MGB Alytaus aps. Merkinės vls. poskyrio viršininko Surkovo kombinacija, partizanai nužudė Juozą Lepešką, Juozo s., kuris buvo aktyvus partizanų rėmėjas, dažnai susitikinėjo su jais savo namuose, duodavo maisto, teikė jiems žinių. Surkovas parašė J. Lepeškai laišką, dėkojantį už suteiktą informaciją, kuria remiantis buvo nužudyti partizanai Juozas Bankauskas ir Zigmas Bankauskas. Šie partizanai iš tikrųjų buvo nužudyti 1946 m. kovo 6 d. prie Alytaus aps. Merkinės vls. Jablanavo k. esančiame bunkeryje. Šis laiškas 1946 m. kovo 23 d. buvo numestas J. Lepeškos kambaryje tarytum atsitiktinai pamestas. Taip pat yra duomenų, kad partizanai įspėdami J. Lepešką buvo vieną kartą sumušę⁵⁷.

Daug dėmesio partizanai skyrė sovietų organizuojamiems rinkimams: reikalavo, kad gyventojai neitų balsuoti, neretai surinkdavo jų asmens dokumentus, grąšindavo nepaklususius nubausti aukščiausiaja bausme. Partizanų vadovybė dėl rinkimų boikoto tiek leido oficialius dokumentus, tiek platino atsišaukimus. Dainavos apygardos vadas D. Jėčys-Ąžuolis 1946 m. vasario 28 d. išleido įsakymą dalinių vadams boiko-

tuoti rinkimus į LSSR Aukščiausiąją Tarybą: „1947 m. vasario 4–6 dienomis patiems bei padedant patikimiems vietų gyventojams išklijuoti ar šiaip išplatinti iš anksto paruoštus ir reikiamai sukoncentruotus atsisaukimus, raginančius neiti balsuoti, ir įspėjimus, grasinančius neiti balsuoti net mirties bausmėmis. Kaip tik tokie grasinimai ir sudarys gyventojams priežastį atsisakyti balsuoti.“⁵⁸ 1947 m. vasario 4 d. išplatintame įspėjime rašoma: „Tamstai vien gero linkėdami patariame š. m. vasario mėnesio 9 d. ne tik nevykti balsuoti, bet ir nepasišalinti iš savo sodybos be rimto reikalo. Kas nepaisydamas šio perspėjimo išdrįs savo ir tautos žudikų vykdomoj rinkiminėje komedijoje dalyvauti, tas žudydamas tautą pražudys ir save.“⁵⁹ Alytaus aps. Druskininkų vls. Vietiūnų k. 1946 m. kovo 17 d. partizanai nušovė tokio įspėjimo nepaisiusią Malviną Žūkieneį, Felikso d. Taip pat partizanai turėjo žinių, kad ji ketina juos išduoti⁶⁰.

Remdamiesi statutais ir įsakymais, partizanai kaltinamąjį beveik visada išvesdavo iš namų ir nušaudavo jo sodyboje arba toliau nuo pašalinių žmonių akių miške. Toks mirties bausmės vykdymo būdas nurodytas 1945 m. kovo 7 d. Lietuvos partizanų veiklos ir tvarkos taisyklių projekte ir Dzūkijos rinktinės štabo parengtose partizanų veiklos taisyklėse, sakančiose, kad mirties bausmė gali būti įvykdoma viešai ir slapta. Viešasis mirtininkas baudžiamas vietoje (tik ne šeimos, vaikų akivaizdoje), o slaptasis – išvedamas į nežinią be triukšmo⁶¹. Dėl saugumo ir galimybės pasišalinti dažniausiai tai būdavo atliekama naktį.

Kaip jau minėta, partizanai patys pripažino, jog pasitaikė ir nekaltų aukų. Lietuvos partizanų štabo 1945 m. atsisaukime rašoma: „Bolševikai rėkte rėkia, kad tariamieji banditai, lietuviai, partizanai žudo nekaltus vyrus, moteris, senius ir kūdikius. [...] Mums gaila kiekvieno kenčiančio, gaila tūkstančio

artimųjų Sibire ir tolimojoje Rusijoje, gaila daugybės trūnijančių kalėjimuose, milijonų prispaustų teroro ir vergijos Tėvynėje, pagaliau gaila ir apakusių tautiečių istribitelių, valdžios pareigūnų, šnipelių ir išdavikų. Mums gaila kiekvieno kenčiančio. Bet tai neleidžia ramiai stebėti niekšų pragaištingus darbus ir liejamą kraują, ir šimtų tautiečių ramybei ir laisvei užtikrinti mes privalome aukoti keletą niekšų gyvybių. Tad didesniai tautos pajėgumui išlaikyti, jos vienybei užtikrinti paskutinį kartą tariame: LIETUVIAI, SUSIPRASKITE!“⁶²

Ar galima tokį požiūrį pateisinti? Svarbu pažvelgti į šią situaciją pačių laisvės kovotojų akimis. Partizanai, kovodami miške dėl kiekvienam tikriausiai kiek kitokių tikslų ar priežasčių, pirmiausia turėjo garantuoti savo saugumą, nes kitu atveju būtų nukentėję tiek jie patys, tiek jų artimieji, tiek visas partizaninis judėjimas. Gavę žinių ar kilus įtarimų, kad kaime yra šnipas, dėl kurio kaltės bet kada galėjo kilti pavojus būti suimtiems ar nukautiems per čekistinę-karinę operaciją, partizanai neprivalėjo keisti savo bunkerio ar stovyklos vietos. Būdavo žengiamas logiškas tokiu atveju žingsnis – pašalinama kliūtis veikti saugiai ir užtikrintai. Ne paslaptis ir tai, kad drauge su kaltinamuoju ar įtariamuoju kartais būdavo sušaudomi jo artimieji ar visa šeima. Karo ir žmogiškumo principai to nepateisina. Bet nesiekiant teisti ir nuteisti reikėtų pabandyti suvokti buvusią karo laiko padėtį. Taip veikti partizanus galėjo paskatinti keletas priežasčių. Pirma, partizanai kolaboravimu kaltino visus nužudytuosius. Antra, savisaugos ir baimės jausmas skatino imtis pačių griežčiausių veiksmų. Trečia, bausmės mastas priklausė nuo vadovaujančio partizano asmeninių savybių. Ketvirta, atsirasdavo keršto veiksnys: savo šeimą ir artimuosius praradęs partizanas tokio pat likimo linkėjo savo ar lietuvių tautos priešui. Partizanai dažnai legalizuodavosi dėl artimųjų gerovės, bijodami gresiančių

sankcijų. Sovietai, norėdami palaužti partizanų, taip pat imdavosi dorotis pirmiausia su jų šeimomis, kurios buvo pretendentų į Sibirą sąrašo viršuje. Savo ruožtu partizanai, platindami grasinančius atsisaukimus, taip pat siekė paveikti priešą, reikalavo atsisakyti pareigų, partizanams kenksmingos veiklos ir pan. 1945 m. atsisaukime partizanai deklaravo: „Gerai dirbsite – būsite šlovunami, blogai dirbsite – bus blogai Jums ir Jūsų šeimoms. Visi, kas liausis išdavinėti, naikinti lietuvių ir ims padėti savo tautai, gali laukti geros ateities. Laukiame iš Jūsų gero, o jei to nebus, tai visą sunaikinsime be jokio gailesčio.“⁶³

Partizanų įvykdyti baudžiamieji veiksmai šeimų atžvilgiu ir nužudytųjų klasifikavimas pagal amžių kelia bene daugiausia diskusijų šios temos publikacijose ir apskritai visuomenėje. Aptariamame LGGRTC programos „Bendri negrįžtamieji žmonių nuostoliai Lietuvoje 1944 – 1953 m.“ etape, nagrinėjant Varėnos krašte įvykdytus nužudymus, nustatytos maždaug 443 asmenų gimimo datos. Nužudytųjų amžiaus vidurkis – 35,6 metų. Mažiau nei 18 metų buvo sulaukę 52 asmenys, iš jų dauguma – 14–17 metų paaugliai, o dešimtmečiai ir jaunesni – 9. Daugiau nei 65 metų buvo 15 asmenų, tačiau iš jų tik vienas 83 metų amžiaus, o kiti – 73 metų ir jaunesni.

Vėlyvuosiuose partizanų dokumentuose buvo deklaruota, kad atsakomybės už nusikaltimus išvengia 18 metų neturintys asmenys. 1949 m. LLKS Teismų statuto projekte nurodyta, kad KLT teisia visus pilnamečius asmenis, neatsižvelgdamas į jų lytį, tautybę, pilietybę, religines pažiūras ar padėtį ir turimus nuopelnus Lietuvai praeityje, o už nepilnamečius (iki 18 metų) atsakingi jų tėvai ar globėjai⁶⁴. 1949 m. spalio 11 d. LLKS Baudžiamajame statute pastaba dėl amžiaus prirašyta tik punkte, kalbančiame apie dalyvavimą ginkluotuose plėšimuose: jei plėšė

nepilnametis (iki 18 metų), jis nuginkluojamas ir perduodamas globoti artimiesiems. Nusikaltimui pasikartojus, jis galėjo būti nubaustas mirties bausme, o globėjai įspėti. Kalbant apie kitus nusikaltimus, pavyzdžiui, šnipinėjimą, amžiaus cenzas neišskirtas⁶⁵.

Žvelgiant iš šių dienų pozicijų, nepilnamečiai aukščiausiaja bausme neturėjo būti baudžiami. Tačiau kyla klausimai, kada imama suvokti atsakomybė už savo išsakytus žodžius ar padarytus veiksmus ir ar šešiolikmečio (ne)galėjimas pakenkti partizanams ir jų judėjimui bei (ne)pakaltinamumas yra kitoks negu aštuoniolikmečio? Tuo nesiekama pateisinti partizanų veiksmų vaikų nužudymo atvejais: tikriausiai tik jie patys žinojo, kodėl taip elgiasi. Taip pat nėra duomenų, kad nagrinėjame etape būtų buvęs nužudytas prie lovos prikaustytas garbaus amžiaus žmogus, kurio tikrai buvo neįmanoma apkaltinti kolaboravimu ar pan.

Nepilnametystė partizaninio karo metu vertintina nevienareikšmiškai. 18 metų neturintis asmuo galėjo tiek kovoti miške, tiek priklausyti stribų būriui, komjaunimui. 1947 m. sausio 1 d. Varėnos vls. Vydenių k. partizanai už vieno iš kovotojų brolio žūtį nušovė iki 1946 m. rugpjūčio stribų būryje tarnavusį Stasį Lisauską, Jono s. (g. 1930 m.)⁶⁶. Yra duomenų, kad už ryšius su stribais 1946 m. spalio 5 d. partizanai mirties bausme nubaudė Bolių Kibirniką, Emilio s. (g. 1931 m.), gyv. Druskininkų vls. Ratnyčios k. KLT protokole, surašytame 1946 m. spalio 1 d., nurodyta, kad jis sekė gyventojus, persekiojamas ir besislapstančias partizanų šeimas ir partizanus. Dėl to partizanų šeimų nariai turėjo pasitraukti iš savo nuolatinių gyvenimo ir slapstymosi vietų ir atsidūrė sunkioje persekiojamųjų padėtyje. Be to, represinių struktūrų pareigūnai sužinojo ir nustatė svarbius partizanų judėjimo traktus, juos saugojo, dėl ko vos nežuvo keli partizanai ryšininkai ir buvo smarkiai sutrukdytas partizanų ryšys⁶⁷. Pagal 1949 m. LLKS Baudžiamąjį

statutą 18 metų neturinčiam asmeniui partizanai neturėjo teisės rengti KLT. Tačiau tuo metu partizanai vadovavosi 1945 m. Apygardos Partizanų lauko teismo nuostatais, kuriuose amžiaus cenzas nenurodomas.

Beveik visi nepilnamečių nužudymo atvejai buvo nulemti partizanų veiksmų prieš kolaboravimu kaltinamas jų šeimas. Pavieniui nužudytų vaikų nebuvo. 1947 m. gruodžio 5 d. Merkinėje Prano Ivanausko-Bevardžio partizanai, įtardami ryšiais su represinėmis struktūromis, nužudė Oną Barysienę, Kazio d., ir jos 16 metų sūnų Joną Rasimavičių, Juozo s. Į Merkinę iš kaimo šie asmenys buvo atsikraustę prieš kelis mėnesius⁶⁸. Tie patys partizanai 1948 m. balandžio 6 d. iš Merkinės pašto darbuotojų gavo milicijos viršininkui adresuotą laišką. Jame buvo surašytos partizanų ryšininkų pavardės, todėl paštininkai nesiryžo jo išsiųsti ir per ryšininkus atidavė partizanams. 1948 m. balandžio 15 d. Merkinės vls. Gudakiemio k. partizanai sušaudė laiško autorių ir jo šeimą: Juozą Žaunierauską, Nikodemo s. (g. 1884 m.), žmoną Pranę Žaunierauskienę (g. 1882 m.), sūnus Joną (g. 1920 m.), Vytą (g. 1922 m.), Morkų (g. 1934 m.) ir Vincą (g. 1938 m.), dukteris Jadvygą (g. 1928 m.) ir Veroniką (g. 1931 m.)⁶⁹.

Dar viena nužudytųjų kategorija – naujakuriai. Jų 1944–1952 m. Varėnos krašte nužudyta 15, t. y. tiek asmenų naujakuriais buvo įvardyta archyvuose dokumentuose. Remiantis ginkluotosios rezistencijos kontekstu, naujakuriai taip pat vertintini kaip sovietams lojalūs asmenys, neteisėtai gavę ar užgrobę svetimą turtą. 1945 m. gegužės 12 d. Lietuvos partizanų štabo atsišaukime naujakuriams įspėjama, kad joks lietuvis neturi teisės imti jokių daiktų tų žmonių, kurie sėdi kalėjime arba yra išvežti, ar dirbti jų žemių. Nepaklususieji partizanų įsakymams bus nubausti aukščiausiąja bausme sušaudant⁷⁰. Alytaus aps.

Alytaus vls. po 1945 m. liepos mėn. trėmimų buvo išplatintas partizanų atsišaukimas, kuriame skelbiama, jog asmenys, kurie pirks išvežtųjų daiktus, bus laikomi prisidėjusiais prie trėmimų. Jie atsakys lygiai kaip sovietų pareigūnai ar kiti aktyvistai – bus griežčiausiai baudžiami už dalyvavimą konfiskuojant ir naikinant turtą⁷¹. Tiek pirmosios, tiek antrosios okupacijos metu dalydami svetimą žemę vadinamiesiems bežemiams ir mažžemiams ūkininkams, sovietai siekė praplėsti įtakos sferą ir padaryti juos sau lojaliaus. Žemė taip pat buvo atimama iš ištremtųjų ir partizanų, jų ryšininkų ar rėmėjų šeimų, o asmenis, paėmusius valdyti svetimą turtą, partizanai laikė priešais ir taikė jiems mirties bausmes.

Partizanų KLT 1945 m. gruodžio 14 d. mirties bausme nuteisė Juozą Milių, Kostą Kvaraciejų ir Antaną Kvaraciejų, kurie buvo kaltinami bendradarbiavimu su sovietų saugumo organais, vietos gyventojų sekimu, prisidėję prie 18 žmonių įkalinimo ir jų turto išgrobstymo. Taip pat nušauti naujakuriai Jonas ir Ona Lunscai iš Alytaus aps. Merkinės vls. Kibyšių k. 1944–1948 m. vardiname Varėnos aps. naujakurių sąrašė rašoma, kad J. Milius gavo 5 ha, o K. Kvaraciejus – 4 ha žemės iš nusavinto M. Šulco dvaro, buvusio Merkinės vls. Rūsingės k.⁷² Alytaus aps. Varėnos vls. Mergežerio k. 1946 m. sausio 26 d. A. Baublio-Merkio partizanų būrys už lojalumą sovietų valdžiai nužudė naujakurį Praną Karloną, Dominyko s.⁷³ Varėnos aps. Rudnios vls. Kruklių k. 1948 m. rugpjūčio 29 d. Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės DLK Vytauto bataliono partizanai nušovė naujakurį Juozą Kristapavičių, Prano s. Minėtame naujakurių sąrašė rašoma, kad 2 ha žemės turėjęs J. Kristapavičius gavo dar 4 ha žemės iš nusavinto ūkio⁷⁴.

Remiantis partizaninio karo principais ir dokumentais tik mirties bausmės turėjo sulaukti sovietinių represinių struktūrų

užverbuoti agentai ir informatoriai, kurių pagrindinė užduotis buvo sekti pogrindžio kovų dalyvius. Kaip ir aktyvistų, agentų ir informatorių įvardijimas tokiais įrodo jų ryšį su okupacine valdžia. Tačiau galima kelti klausimą, kiek iš tikrųjų buvo ši statusą turinčių asmenų ir kiek jų buvo partizanų nužudyta konkrečiai neįvardijus jų saitų su sovietinėmis represinėmis struktūromis.

Remiantis archyviniais dokumentais, Varėnos krašte 1944–1952 m. partizanai nužudė 16 agentų ar informatorių. Varėnos aps. Druskininkų vls. Vietiūnų (kitur – Nera-vo) k. 1946 m. liepos 14 d. partizanai nušovė informatorių Petrą Kavaliauską, Juliaus s. KLT protokole teigiama, kad P. Kavaliauskas raštiškai pasižadėjo dirbti represiniams organams ir išduoti partizanus. Būdamas partizanų ryšininkas, jis gerai žinojo partizanų buvimo vietas ir kitą informaciją, dėl to nukentėjo partizanų rėmėjai ir padorūs piliečiai, buvo užpultas ir išsklaidytas vienas partizanų skyrius (jis neteko kulkosvaidžio), surasti keli partizanų bunkeriai ir stovyklavietės. Vykdamas mirties bausmę dalyvavęs Stasys Marcinonis-Lapas 1949 m. birželio 20 d. apklausoje teigė, kad P. Kavaliauską partizanai apklausė ir šis prisipažino bendradarbiaujantis su sovietais. Įsakymas nužudyti P. Kavaliauską buvo gautas iš apygardos štabo⁷⁵. Tame pačiame Vietiūnų k. partizanai mirties bausme sušaudant nuteisė LSSR MVD Varėnos aps. Druskininkų vls. poskyrio užverbuotą informatorių Joną Žantorą, Morkaus s., slapyvardžiu Sver, apie kurio ryšius su saugumo organais apklausiamas pasakojo ir P. Kavaliauskas. 1946 m. liepos 23 d. KLT protokole rašoma, kad J. Žantoras išdavė partizanų bunkerius, seka vietinius gyventojus ir partizanų šeimas⁷⁶. Varėnos aps. Perlojos vls. Pilvingių (kitur – Vadėnų) k. 1949 m. birželio 3 d. nužudytas agentas Julius

Kašėta, Juliaus s., slapyvardžiu Tankistas. Partizanų KLT protokolas buvo surašytas 1949 m. gegužės 12 d. Išklauskęs J. Kašėtą, teismas nustatė, kad pirmosios ir antrosios sovietinės okupacijos metu jis tarnavo armijoje, grįžęs iš jos, slapstėsi nuo partizanų, bet vėliau užsitarnavo jų pasitikėjimą. Pasinaudojęs tuo, pradėjo sekti vietinius gyventojus ir partizanus, jų buvimo vietas. 1948 m. liepą partizanų buvo perspėtas, bet ir toliau šnipinėjo. J. Kašėta, kaip nepataisomas ir tautai kenkiantis žmogus, nuteistas mirties bausme sušaudant⁷⁷.

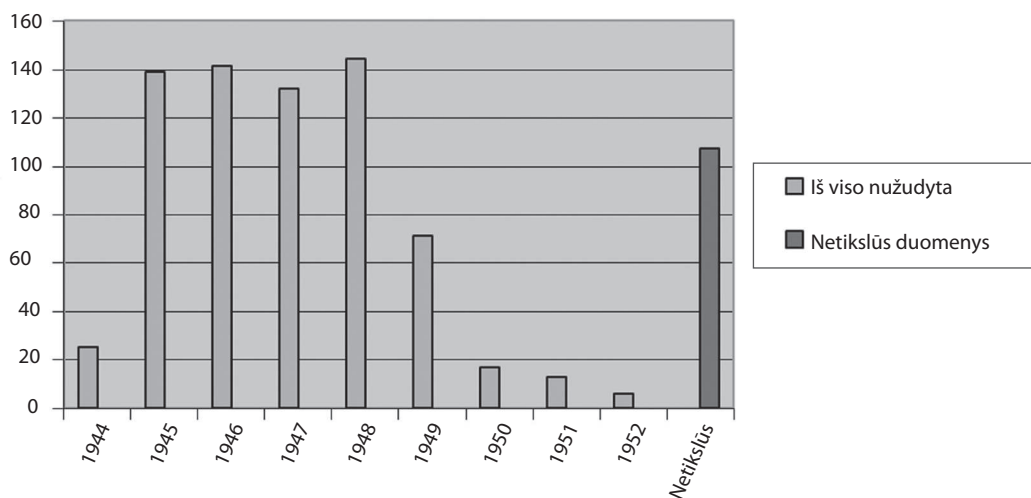
Taip pat buvo nušauti 4 komjaunuoliai, 1 moksleivis ir 9 buvę partizanai arba jų aplinkos žmonės (pvz., partizano Vinco Vištinio-Vanago svainis Kazimieras Malakviejus, Vlado s.⁷⁸, kaltintas vagyste ir įtartas šnipinėjimu, nušautas tą pačią dieną kaip ir minėtas informatorius J. Žantoras). Pirmomis 1948 m. liepos dienomis ties Merkinė buvo nušautas Vilniaus amatų mokyklos mokinys Bolius Rasimavičius (kitur – Trakimavičius). Nužudymo motyvų šaltiniai nenurodo⁷⁹. Dalis buvusių partizanų nužudyta dėl jų legalizavimosi ir patiems partizanams nepasitikint jais bei bijant, kad išduos. Taip Varėnos aps. Merkinės vls. Ilgininkų k. naktį į 1946 m. rugpjūčio 26 d. nužudytas legalizavęs partizanas Vladas Vitkauskas, Kazio s.⁸⁰ Kaltindami vagyste, partizanai Varėnos aps. Varėnos vls. Druckūnų k. naktį į 1946 m. birželio 13 d. nužudė buvusį partizaną Bronių Stramkauską, Miko s.⁸¹

Dar kartą būtina pabrėžti, kad nužudytųjų grupės suskirstytos tik pagal archyvinuose dokumentuose pateikiamą tikslią informaciją. Jei šaltinis nenurodo, kad nužudytasis mokėsi kokioje nors ugdymo įstaigoje ar priklausė komjaunimui, nors pagal amžių taip galėjo būti, kitokie nužudytųjų duomenys programos anketose nebuvo registruojami.

APIBENDRINAMIEJI BAUDŽIAMOSIOS PRAKTIKOS REZULTATAI

Atlikus tyrimą nustatyta, kad Varėnos krašte 1944–1952 m. partizanai nužudė ar nukovė 688 asmenis. Jų anketos sudarytos remiantis keliais archyviniais ar kitais šaltiniais, aiškūs daugelis jų punktų.

Skirstant pagal nužudymo metus, tendencija išlieka panaši kaip ir lyginant su istoriografijoje išskirtais partizaninio karo etapais. 1944 m. antrąjį pusmetį nužudyti 25, 1945 m. – 139, 1946 m. – 141, 1947 m. – 132, 1948 m. – 144, 1949 m. – 71, 1950 m. – 17, 1951 m. – 13, 1952 m. – 6 asmenys (žr. 2 pav.).

2 pav. Nužudytų ar nukautų asmenų skaičius (pagal metus)

Partizaninio karo pradžia 1944 m. – patys neaiškiausi ir daugiausia klausimų keliantys metai, išlikusi archyvinė medžiaga skurdžiausia. 1945-ieji pasižymėjo didžiausiu partizanų skaičiumi per visą pasipriešinimo istoriją, jų galimybės tada leido pulti didesnėmis pajėgomis, rengti pasalas, vykdyti platesnio masto operacijas. Tai patvirtina ir kariuomenės bei saugumo struktūrų pareigūnų žūtys (dažniausiai pasalose) – apie 39 proc. visų tais metais nužudytųjų. 1946–1948 m. panašūs partizanų veiklos pobūdžiu, nužudytųjų socialiniu statusu; intensyviau buvo taikoma partizanų baudžiamoji praktika ir vykdomi KLT sprendimai. 1949 m. smarkiai sumažėjus partizanų skaičiui ir pakitus par-

tizaninio karo taktikai, keitėsi ir baudžiamosios praktikos taikymas, smarkiai sumažėjo bendras nužudymų skaičius. Iš jo išsiskyrė ūkininkų nužudymo atvejai, nes partizanų dokumentuose buvo plačiai eskaluojamas požiūris, kad reikia daugiau dėmesio skirti kovai su vietiniais kolaborantais ir šnipais. 1950–1952 m. – partizanų veiksmų pabaiga. Imtis aktyvesnių veiksmų trukdė žmonių trūkumas ir pablogėjusios veikimo sąlygos.

Svarbi programos dalis – nustatyti nežinomus nužudymo atvejus, kurių nėra minėtoje duomenų bazėje. Buvo nustatyti 83 tokie asmenys, arba 12,1 proc. visų nužudytųjų.

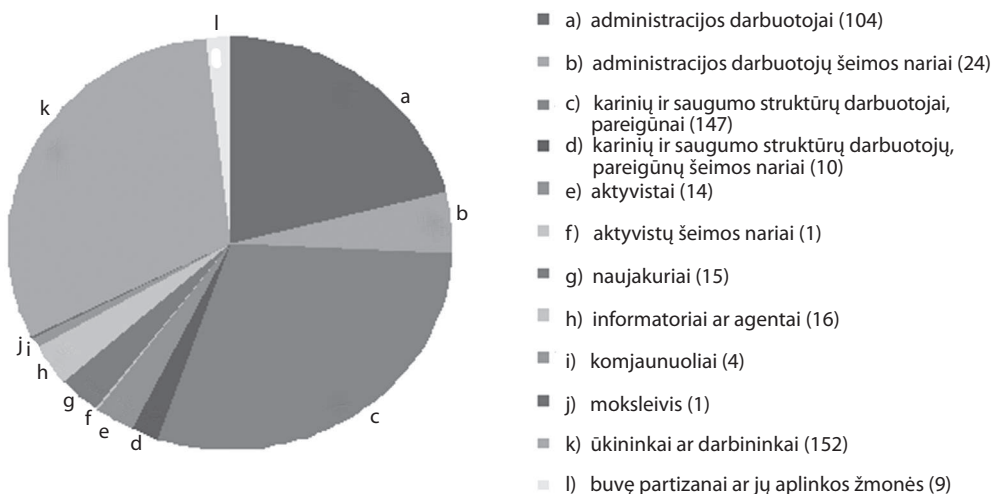
Iš 688 nužudytųjų buvo 548 vyrai ir 136 moterys, 4 nenurodytos lyties asmenys.

Bandant nužudytuosius sugrupuoti pagal socialinį statusą, rasta duomenų apie 497 asmenų veiklą, o 191 asmens tikslių faktų nustatyti nepavyko. Galima tik kelti prielaidą, kad tarp pastarųjų daugiausia buvo ūkininkų ir darbininkų. Nors archyvinuose dokumentuose nenurodyta, kuo jie vertėsi, dažniausiai tai buvo kaimo gyventojai. Be to, nužudyti karinių struktūrų atstovai ar administracijos darbuotojai dažniausiai būdavo identifikuojami. Taigi ūkininkų ir darbininkų grupė sudarytų visų nužudytųjų daugumą.

Svarbu pabrėžti, kad tyrime nevartojamas „civilio“ apibrėžimas, esantis beveik visose apie partizanų baudžiamąją praktiką kalbančiose publikacijose. Sąvoka „civilis“ nėra tiksliai apibūdinant to meto įvykius, nes ją bandoma sutapatinti su dabar vartojamu apibrėžimu, kad civilis – tai kare nedalyvaujantis, ginklo neturintis asmuo. Be to, civilio statusas beveik visada tapatinamas su nekaltumu, o toks apibūdinimas nepriimtinas nagrinėjant partizaninį karą, nes įrodyti kaltumo ar nekaltumo faktą kiekvieno partizanų nužudyto asmens atveju neįmanoma. Antai B. Gailius civiliais laiko žmones,

kurie nebuvo nei kariai, nei saugumiečiai, nei milicininkai, nei sribai⁸². M. Pocius, nagrinėdamas sovietų saugumo struktūrų dokumentus, juose vartojamą žuvusiųjų kategoriją „kiti piliečiai“ keičia į „civilinius gyventojus“. Į šią kategoriją įeina valstiečiai, tarnautojai, darbininkai, saugumo agentai, informatoriai, aktyvistai ir jų šeimos nariai, naujakuriai, lojalūs sovietų valdžiai asmenys, atsitiktinai žuvę asmenys, ne partizanų nužudyti asmenys ir kt.⁸³ „Informatorių“, „aktyvistų“, „naujakurių“ kategorijos apibrėžia aiškiai palankius sovietų valdžiai asmenis, kurie partizanų nuostatuose praktiškai paskelbti kaip esantys už įstatymo ribų, todėl „civilio“ asmens ir „nekaltumo“ sugretinimas visiškai netinkamas ir netikslus. Be to, vykstant partizaniniam karui vis daugėjo sovietų saugumo struktūrų užverbuotų asmenų, kurie dažnai buvo tie patys archyvinuose dokumentuose nurodyti ūkininkai ar darbininkai, turintys išduotą ginklą. Taigi gana keblu tokius asmenis priskirti prie civilių.

1944–1952 m. nužudytų asmenų socialinis pjūvis atsispindi pateikiamoje diagramoje (žr. 3 pav.) ir pagal nužudymo metus sugrupuotoje lentelėje (žr. 2 lent.).

3 pav. Nužudytų asmenų socialinis pjūvis

2 lentelė. Nužudytų asmenų socialinis pasiskirstymas (pagal metus)

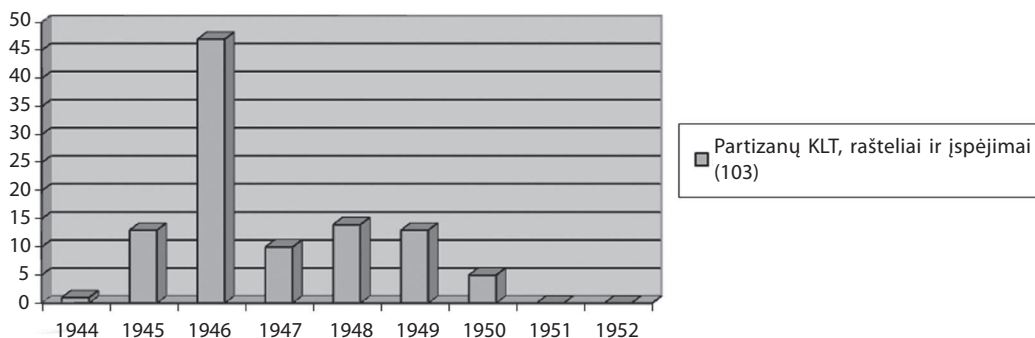
Socialinė grupė	Metai									Iš viso
	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	
Administracijos darbuotojai, tarnautojai	5	23	19	17	22	12	2	2	2	104
Administracijos darbuotojų šeimos nariai	3	8	4	3	5	1	–	–	–	24
Karinių, saugumo struktūrų atstovai	9	54	23	22	30	2	5	1	1	147
Karinių ir saugumo struktūrų atstovų šeimos nariai	–	6	2	2	–	–	–	–	–	10
Aktyvistai	4	3	2	1	2	–	–	2	–	14
Aktyvistų šeimos nariai	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Naujakuriai	–	6	4	2	3	1	–	–	–	15
Informatoriai, agentai	–	–	3	1	1	4	3	3	–	16
Komjaunuoliai	–	–	–	3	–	1	–	–	–	4
Moksleivis	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1
Ūkininkai, darbininkai	1	6	22	37	42	35	4	3	2	152
Buvę partizanai	–	1	8	–	–	–	–	–	–	9
Iš viso	23	107	87	88	106	56	14	11	5	497

Ne mažiau svarbus uždavinys – įvykdytas mirties bausmės paremti partizanų dokumentais. Nustatyta 80 KLT nuosprendžių ir 23 kiti partizanų dokumentai (įspėjimai, atsišaukimai), rasti prie nužudytųjų (iš viso 103). Iš pastarųjų aiškėja nužudymo motyvas. Visi partizanų dokumentai apima 14,9 proc. nužudymo atvejų. Žinant, kad partizanų dokumentų išlikę labai mažai, šis gana didelis bendro skaičiaus procentas leidžia kelti prielaidą, kad iki šių dienų neišlikusių arba istorikams nežinomų KLT nuosprendžių galėjo būti gerokai daugiau. Tokią išvadą palaiko ir tai, kad didžioji KLT nuosprendžių dalis buvo rasta pas suimtus partizanus, o partizanų vadovybė stengėsi šių dokumentų su savimi neturėti, laikyti juos patikimose vietose.

Reikia pabrėžti, kad aukščiausiojo KLT nuosprendžio, t. y. mirties bausmės, įvyk-

dymas skiriasi nuo nužudymo. Tai buvo dokumentuotas atvejis, kai partizanai asmeniui pateikė konkrečius kaltinimus. Tačiau minėtas 103 dokumentus tapatinti su pagrįstu nužudymu, o kitus nužudymo atvejus priskirti prie nepagrįstų nužudymų būtų netikslu, nes kaip tik tiek KLT protokolų, raštelių ir įspėjimų rasta atlikus tyrimą.

Pateikiamoje diagramoje (žr. 4 pav.) nurodoma žinomų partizanų dokumentų, susijusių su nužudymo atvejais, skaičiaus kaita pagal metus. Asmenų, kuriems buvo surašyti KLT protokolai, pasiskirstymas pagal socialinę padėtį: 19 ūkininkų ir darbininkų, 17 administracijos darbuotojų ir kitų tarnautojų, 2 jų šeimos nariai, 9 represinių struktūrų atstovai, 1 jų šeimos narys, 7 naujakuriai, 5 informatoriai ir agentai, 4 aktyvistai, 1 komjaunuolė, 37 neaiškūs asmenys, 1 aktyvisto brolis.

4 pav. Partizanų dokumentais paremtų nužudymo atvejų skaičiaus kaita (pagal metus)

„Netikslių“ nužudymų kategorijai buvo priskirti 165 atvejai, tačiau į bendrą skaičių jie neįtraukti dėl anksčiau išsakytų priežasčių. Į šią kategoriją įeina 2 asmenys, nužudyti 1953 ir 1954 m., kai Varėnos rajone organizuotų partizanų būrių jau nebebuvo; 16 asmenų, nužudytų Gardino srityje (iš jų 6 asmenys nušovė ne partizanai); 4 nužudyti partizanai (iš jų trims mirties bausmės įvykdytos pagal pačių partizanų statutą); 34 asmenys, nužudyti ne partizanų (iš jų 12 asmenų nužudė lenkų partizanai); 2 savižudybės; 2 sužeisti; 1 sumuštas; 1 partizanų įspėtas ir nenužudytas; 2 KLT nuteisti lygtinai ir nenužudyti; 6 atvejai gali dubliuotis su kitais asmenimis; 95 neaiškūs atvejai. Iš 165 „netikslių“ nužudymų išsiskiria 16 spaudoje paminėtų asmenų ir 48 asmenys, kurių nėra nužudytųjų duomenų bazėje, taip pat 30 atvejų, sietinų su KLT nuosprendžiais, ir 2 atvejai, sietini su kitais partizanų dokumentais. Pastaruosius skaičius pridėjus prie anksčiau gautųjų, partizanų dokumentais paremtų ir naujai registruotų nužudymų kategorija gerokai padidėtų, tačiau tai daryti neleidžia faktinių įrodymų trūkumas.

IŠVADOS

1. 1944–1952 m. Varėnos krašte buvo nužudyti 688 žmonės, o iš viso tirti 858 užfiksuoti nužudymo ar galimo nužudymo atvejai. Nustatyta 497 asmenų socialinė padėtis, 443 asmenų gimimo datos. Nužudytųjų amžiaus vidurkis – 35,6 metų. LGGRTC nužudytųjų ir sužeistųjų asmenų duomenų bazė papildyta 83 įrašais (12,1 proc.).

2. Išskirtos 3 pagrindinės nužudytųjų kategorijos: karinių ir saugumo struktūrų darbuotojai ir pareigūnai (29,6 proc.); sovietinės administracijos darbuotojai ir tarnautojai (20,9 proc.); ūkininkai ir darbininkai (iš viso 30,6 proc.; atitinkamai 22,1 ir 8,5 proc.). Kitos pagal asmens pareigas, užsiėmimą ar kt. išskirtos kategorijos: karinių ir saugumo struktūrų atstovų šeimos nariai (2 proc.), administracijos darbuotojų ir tarnautojų šeimos nariai (4,8 proc.), naujakuriai (3 proc.), informatoriai ir agentai (3,2 proc.), aktyvistai (2,8 proc.), aktyvistų šeimos nariai (0,2 proc.), komjaunuoliai (0,8 proc.), moksleiviai (0,2 proc.), buvę partizanai ir jų aplinkos žmonės (1,8 proc.).

3. Nustatyta 80 partizanų KLT nuosprendžių ir 23 kiti partizanų dokumentai (įspėjimai, atsisaukimai), palikti nužudymo vietoje.

Tai sudaro 14,9 proc. visų nužudymo atvejų. Iš išlikusių KLT protokolų galima spręsti, kad jų surašymo ir bausmės įvykdymo data beveik visada sutampa. Sunku patvirtinti arba paneigti teiginį, kad KLT protokolai būdavo surašomi jau po įvykio.

4. Dauguma karinių ir saugumo struktūrų karių, darbuotojų ir pareigūnų žūčių yra nužudymai surengus pasala. Partizanų organizuotos pasalos kaip taktinis karinis manevras buvo geriausias būdas sunaikinti tiesiogiai už represijų vykdymą atsakingus šių grupių asmenis.

5. Sovietinės administracijos tarnautojų, darbuotojų ir kitas pareigas einančių asmenų nužudymai dažniausiai motyvuoti sovietų valdžios nurodymų vykdymu. Vyrauja nužudymo atvejai, įvykdyti namuose arba iš

jų išvedus, partizanams pateikus išpėimą ir kaltinimą.

6. Daugiausia klausimų kelia ūkininkams ir darbininkams įvykdytos mirties bausmės, jų nužudymai. Didžiąją šios grupės dalį sudaro asmenys, nužudyti kaltinant kolaboravimu, kenkimu partizaniniam judėjimui ir jo aplinkai. Remiantis surinkta informacija, dažniausiai sunku galutinai įvertinti tokių nužudymų pagrįstumą.

7. Kaltinamųjų šeimos narių ir artimųjų nužudymo atvejai dažniausiai vertintini kaip keršto išdava už pačių partizanų, jiems palankių asmenų šeimų ir artimųjų nukentėjimą, sovietų vykdomus trėmimus ir kitas represijas. Taip pat pasitaikydavo, kad keli šeimos nariai būdavo apkaltinami partizanų sekimu ir išdavimu.

Nuorodos

¹ K. Girnius, *Partizanų kovos Lietuvoje*, Vilnius, 1990.

² N. Gaškaitė, „Partizanų mirties nuosprendžiai: prasimanymai ir tikrovė“, *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 18, Kaunas, 1996.

³ M. Pocius, *Kita mėnulio pusė. Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944–1953 metais*, Vilnius, 2009.

⁴ P. Masilionis, *Partizanų teroro aukų atminimo knyga*, Vilnius, 2011.

⁵ B. Gailius, *Partizanai tada ir šiandien*, Vilnius, 2006, p. 62.

⁶ *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, Kaunas, 1996, p. 307.

⁷ „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“, Lietuvos Respublikos Seimas, interaktyvus [žiūrėta 2012 01 14], interneto prieiga <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=71713&p_query=&p_tr2=>>.

⁸ *Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 347.

⁹ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 m.*, Vilnius, 1996, p. 304.

¹⁰ K. Jevseičikas, „Giltinės sutramdymas (pokario kovų prisiminimai)“, *Raudonoji vėliava* (Varėna), 1987, Nr. 55–100.

¹¹ Ibid., Nr. 67.

¹² Kandidato į VKP(b) narius Jono Gelažausko, Kosto s., asmens byla, LYA, f. 947, ap. 2, b. 70.

¹³ *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952 m. Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 2003, p. 58–59.

¹⁴ *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, p. 180–181.

¹⁵ Dainavos apygardos Merkio rinktinės vado Vanago 1946 m. spalio 8 d. įsakymas I bataliono II būrio vadui, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 8, l. 10.

¹⁶ A. Ramanausko 1957 m. birželio 11 d. apklausos protokolas, ibid., t. 2, l. 209–211.

¹⁷ J. Židecko 1949 m. rugpjūčio 31 d. apklausos protokolas, ibid., b. 19070/3, t. 1, l. 48, 51.

¹⁸ A. Ramanausko 1956 m. gruodžio 21 d. apklausos protokolas, ibid., b. 44618/3, t. 1, l. 162; A. Ramanausko 1957 m. gegužės 31 d. apklausos protokolas, ibid., t. 2, l. 163–164; S. Mizeraitytės ir B. Ivanausko 1947 m. sausio 28 d. akistatos protokolas, ibid., b. P-15051, l. 69–70.

¹⁹ LLKS 1949 m. Teismų statuto projekto Baudžiamieji nuostatai, ibid., f. K-12, ap. 1, b. 1.

²⁰ *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 308–310.

²¹ Ibid.

²² Ibid., p. 546; 1945 m. atsišaukimas lietuviams milicininkams, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 805, l. 101.

²³ A. Tursko 1947 m. rugsėjo 4 d. apklausos protokolas, ibid., f. K-1, ap. 58, b. P-17807, l. 26–27; LSSR

NKGB Alytaus aps. skyriaus viršininko V. Rogožino 1945 m. rugpjūčio 22 d. specialusis pranešimas, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 92, l. 119.

²⁴ LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus viršininko mjr. P. Černyšovo 1945 m. kovo 24 d. specialusis pranešimas, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 804, l. 128–129; LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus viršininko mjr. P. Černyšovo 1945 m. balandžio 17 d. aiškinamasis raštas, *ibid.*, l. 170; A. Ramanausko-Vanago 1945 m. rugsėjo 29 d. dokumentas „Masališkių k. ir apylinkės partizaninė veikla“, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 10, l. 152.

²⁵ P. Vaitkaus 1952 m. spalio 14 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 26768/3, t. 1, l. 65–69; M. Pugačiausko 1949 m. vasario 7 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 37207/3, l. 20–21; G. Didenko 1949 m. balandžio 8 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 143–144; J. Barkausko 1949 m. balandžio 8 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 145–146; SSSR MGB vidaus kariuomenės 4-osios šaulių divizijos Žvalgybos skyriaus viršininko Zuikovo 1948 m. gegužės 11 d. raštas, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 1841, l. 184–187.

²⁶ LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1945 m. rugsėjo 15 d. raštas, *ibid.*, b. 99, l. 109.

²⁷ J. Starkauskas, *Stribai. Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo metais (1944–1953)*, Vilnius, 2001, p. 195.

²⁸ Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės štabo dokumento Kęstučio grupės vadui vertimas į rusų kalbą, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 809, l. 291.

²⁹ LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus vyr. operatyvinio įgaliotinio Pnušino 1945 m. spalio 4 d. pažyma apie LSSR liaudies gynėjų batalionų ginkluotę, *ibid.*, b. 98, l. 178.

³⁰ LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko pavaduotojo I. Grigoričovo ir LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininko B. Burilino 1945 m. spalio 4 d. raštas dėl sovietinio-partinio aktyvo apginklavimo, *ibid.*, l. 180.

³¹ LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininko pavaduotojo ir 3-iojo poskyrio viršininko I. Eismonto 1946 m. sausio mėn. NKVD apskričių skyrių liaudies gynėjų ir sovietinio-partinio aktyvo apginklavimo suvestinė, *ibid.*, l. 237.

³² J. Starkauskas, *op. cit.*, p. 88, 229.

³³ *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, t. 12, 1984, p. 241.

³⁴ A apygardos Merkio rinktinės vado A. Ramanausko-Vanago pranešimas partizanui Šnekučiui, Genocido aukų muziejus, skaitmeninė kopija PDK518.

³⁵ LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus viršininko V. Lisovskio ir LSSR NKGB Alytaus aps. skyriaus viršininko I. Aleksandrovo 1946 m. sausio 5 d. aiškinamasis raštas, LYA, f. K-21, ap. 1, b. 90, l. 40.

³⁶ Lietuvos partizanų štabo išspėjimas, rastas 1945 m. gruodžio 18 d., *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 812, l. 434.

³⁷ LSSR MGB Varėnos aps. skyriaus Rudnios vls. poskyrio 1948 m. gegužės 5 d. pažyma, *ibid.*, f. K-30, ap. 1, b. 1683, l. 146; Dainavos partizanų apygardos vadovybės 1948 m. balandžio 15 d. išspėjimas E. Akstinui, *ibid.*, l. 147.

³⁸ E. Akstino žuvusiojo kovoje už tarybų valdžią 1980 m. balandžio 16 d. registracijos lapas, *ibid.*, f. 3377, ap. 66, b. 53, l. 4.

³⁹ Lietuvos partizanų Dzūkų grupės vado Kazimieraičio 1945 m. spalio 15 d. dokumentas Merkio rinktinės vadui, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 10, l. 50.

⁴⁰ Dainavos apygardos Merkio rinktinės III bataliono vado pavaduotojo 1946 m. lapkričio 6 d. raportas Merkio rinktinės vadui, *ibid.*, l. 91.

⁴¹ A. Suravičiaus 1956 m. spalio 19 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 40345/3, t. 2, l. 18–19.

⁴² LLKS 1949 m. Teismų statuto projekto Baudžiamieji nuostatai, *ibid.*, f. K-12, ap. 1, b. 1.

⁴³ LSSR KGB Varėnos r. skyriaus operatyvinio įgaliotinio G. Kemežio 1989 m. balandžio 21 d. užrašytas buvusio stribo Viktoro Lukoševičiaus, Vinco s. (g. 1908 m.), pasakojimas, *ibid.*, f. K-11, ap. 2, b. 2082, l. 76; S. Kašėtos 1945 m. sausio 2 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 41566/3, l. 10 a. p.; LSSR NKVD OBSS Alytaus aps. skyriaus viršininko milicijos j. ltn. Zuboro pažyma apie Alytaus aps. Merkinės vls. veikiantį partizanų būrį, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 804, l. 56.

⁴⁴ LSSR MVD Varėnos aps. skyriaus viršininko A. Gocevo aiškinamasis raštas (1946 m. spalio mėn.), *ibid.*, b. 1831, l. 248 a. p.; Dainavos apygardos Merkio rinktinės I bataliono II būrio partizanų 1946 m. spalio 2 d. KLT protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 8, l. 44; Skyrininko Karvelio 1946 m. spalio 2 d. partizanų žinių lapo fotokopija, *ibid.*, f. 3377, ap. 55, b. 271, l. 37.

⁴⁵ Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės štabo dokumento Kęstučio grupės vadui vertimas į rusų kalbą, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 809, l. 307.

⁴⁶ LSSR KGB Tardymo skyriaus vyr. tardytojo I. Mikšio 1970 m. birželio 5 d. pažyma, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 18946/3, l. 178, 179; J. Makselės 1952 m. gegužės 9 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 34336/3, t. 2, l. 27–30.

⁴⁷ A. Ramanausko 1957 m. birželio 11 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 44618/3, t. 2, l. 209–211.

⁴⁸ Dainavos apygardos štabo 1946 m. spalio 10 d. dokumentas Merkio rinktinės vadui, *ibid.*, t. 8, l. 16.

⁴⁹ Apie KLT sprendimą išteisinti, papeikti arba nubausti mirties bausme rašyta tiek A apygardos štabo 1945 m. gruodį parengtuose Partizanų lauko teismo nuostatuose (*Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 180–181), tiek 1949 m. LLKS Baudžiamajame statute (*Ibid.*, p. 357–358).

⁵⁰ Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės DLK Vytauto grupės partizanų 1948 m. lapkričio 10 d. KLT protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43467/3, t. 3, l. 279–38–279–40.

⁵¹ Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės štabo dokumento Kęstučio grupės vadui vertimas į rusų kalbą, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 809, l. 307.

⁵² LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus viršininko mjr. P. Černyšovo 1945 m. kovo 24 d. specialusis pranešimas, *ibid.*, b. 804, l. 130; LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno pažyma apie agentūrinį-operatyvinį darbą Alytaus aps. iki 1945 m. gegužės 31 d., *ibid.*, l. 213.

⁵³ Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės Kar. Juozapavičiaus grupės 1946 m. gruodžio 9 d. KLT protokolas, *ibid.*, f. 3377, ap. 55, b. 143, l. 124; LSSR MVD Varėnos aps. skyriaus viršininko A. Gocevo 1946 m. gruodžio 21 d. specialusis pranešimas, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 1836, l. 148; LSSR MGB Varėnos aps. skyriaus viršininko N. Vukolovo 1947 m. lapkričio 20 d. pažyma, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. P-5620, l. 183–6.

⁵⁴ A. Suravičiaus 1948 m. gegužės 31 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 40345/3, t. 1, l. 89–91; A. Suravičiaus 1956 m. spalio 16 d. apklausos protokolas, *ibid.*, t. 2, l. 14–15; E. Kalpokienės 1956 m. spalio 3 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 265–268.

⁵⁵ LSSR MGB Varėnos aps. skyriaus viršininko pavaduotojo V. Sucharevo aiškinamasis raštas (1948 m. rugpjūčio mėn.), *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 1840, l. 225; P. Žilevskos 1948 m. rugpjūčio 6 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. V-5, ap. 1, b. 16995, l. 4.

⁵⁶ J. Židecko 1949 m. rugpjūčio 31 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 19070/3, t. 1, l. 48–49.

⁵⁷ LSSR MVD Alytaus aps. skyriaus viršininko V. Lisovskio 1946 m. balandžio 6 d. informacinis pranešimas, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 806, l. 143.

⁵⁸ *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 223.

⁵⁹ 1947 m. vasario 4 d. įspėjimas „Lietuvi“, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 12, l. 180.

⁶⁰ S. Marcinonio 1949 m. gegužės 11 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 37156/3, t. 1, l. 30; V. Kizio 1949 m. gegužės 17 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 255–256; J. Žuko 1977 m. gruodžio 22 d. pareiškimas, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 1834, l. 205.

⁶¹ *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952 m. Dokumentų rinkinys*, p. 58–59; *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 143.

⁶² Lietuvos partizanų štabo 1945 m. įspėjimas, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 812, l. 434.

⁶³ LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus operatyvinio įgaliotinio P. Kuliešiaus 1945 m. gegužės 1 d. partizanų atsišaukimo vertimas į rusų kalbą, *ibid.*, b. 805, l. 101.

⁶⁴ LLKS 1949 m. Teismų statuto projekto Baudžiamieji nuostatai, *ibid.*, f. K-12, ap. 1, b. 1.

⁶⁵ *Ibid.*; *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 357–358.

⁶⁶ LSSR MVD Varėnos aps. skyriaus viršininko A. Gocevo 1947 m. vasario 8 d. aiškinamasis raštas, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 1836, l. 2; LSSR MGB 2N valdybos Varėnos aps. poskyrio viršininko pavaduotojo A. Ošurkovo ir LSSR MGB Varėnos aps. skyriaus viršininko pavaduotojo N. Vukolovo pažyma, *ibid.*, b. 1838, l. 17.

⁶⁷ A. Suravičiaus 1956 m. spalio 16 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 40345/3, t. 2, l. 13–14; E. Kibirnikienės 1956 m. lapkričio 3 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 221–223; Dainavos apygardos Merkio rinktinės II bataliono partizanų 1946 m. spalio 1 d. KLT protokolas, *ibid.*, t. 3, l. 219.

⁶⁸ LSSR MGB Varėnos aps. skyriaus viršininko pavaduotojo L. Grišino 1948 m. sausio mėn. aiškinamasis raštas, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 1836, l. 108; 1946–1952 m. Varėnos aps. partizanų nužudytų asmenų sąrašas, *ibid.*, f. K-1, ap. 46, b. 1628, l. 1, 10.

⁶⁹ V. Kudarausko 1948 m. gegužės 3 d. apklausos protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. 35260/3, t. 1, l. 42–43; B. Arlinsko 1948 m. gegužės 15 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 117–119; B. Arlinsko 1948 m. gegužės 18 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 148–149; V. Skernišio 1948 m. gegužės 19 d. apklausos protokolas, *ibid.*, t. 2, l. 59–60; J. Dancevičiaus 1948 m. gegužės 18 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 222–226; J. Dancevičiaus 1948 m. birželio 23 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 235–237; K. Paltanavičiaus 1948 m. gegužės 18 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 275–297; A. Dancevičiūtės 1948 m. gegužės 18 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 334–337; 1942 m. J. Žaunierausko

namų ūkio surašymo byla, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 569, l. 14.

⁷⁰ 1945 m. gegužės 28 d. teksto „Lietuviai!“ vertimas į rusų kalbą, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 805, l. 104.

⁷¹ LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus viršininko V. Lisovskio 1945 m. rugsėjo 5 d. aiškinamasis raštas, partizanų atsišaukimo vertimas į rusų kalbą, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 94, l. 191.

⁷² *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952 m. Dokumentų rinkinys*, p. 94–95; LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus viršininko V. Lisovskio 1945 m. gruodžio 20 d. aiškinamasis raštas, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 805, l. 226; LSSR Respublikinės žemės komisijos 1946–1948 m. Utenos ir Varėnos aps. vardiniai naujakurių sąrašai ir žinių apie ūkius, iš kurių paimama žemė, gyvuliai, žemės ūkio inventorių ir trobesiai, santrauka. Merkinės vls. Kibyšių ap. vardinis naujakurių sąrašas, LCVA, f. R-61, ap. 2, b. 43, l. 196.

⁷³ LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus viršininko V. Lisovskio ir LSSR NKVD BB Alytaus aps. skyriaus viršininko A. Lapšino 1946 m. vasario mėn. pažyma, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 1832, l. 157; LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus viršininko V. Lisovskio ir LSSR NKG B Alytaus aps. skyriaus viršininko I. Aleksandrovo 1946 m. sausio 29 d. raštas, *ibid.*, f. K-21, ap. 1, b. 90, l. 53.

⁷⁴ 1945–1952 m. Varėnos aps. partizanų veiksmų įskaitos žurnalas, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 4183, l. 20–21; LSSR MGB Varėnos aps. skyriaus viršininko pavaduotojo V. Sucharevo aiškinamasis raštas (1948 m. rugpjūčio mėn.), *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 1840, l. 226; LSSR Respublikinės žemės komisijos 1946–1948 m. Utenos ir Varėnos aps. vardiniai naujakurių sąrašai ir žinių apie ūkius, iš kurių paimama žemė, gyvuliai, žemės ūkio inventorių ir trobesiai, santrauka. Rudnios vls. Kruklių ap. vardinis naujakurių sąrašas, LCVA, f. R-61, ap. 2, b. 43, l. 174.

⁷⁵ LSSR MVD Varėnos aps. skyriaus viršininko pavaduotojo A. Gocevo 1946 m. liepos 20 d. informacinė suvestinė, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 1831, l. 75; II bataliono partizanų 1946 m. liepos 14 d. KLT protokolai, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 40345/3, t. 3, l. 217; S. Marcinonio 1949 m. birželio 20 d. apklausos protokolai, *ibid.*, b. 37156/3, t. 1, l. 46–47; 1945–

1952 m. Varėnos aps. partizanų veiksmų įskaitos žurnalas, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 4183, l. 144.

⁷⁶ LSSR MVD Varėnos aps. skyriaus viršininko pavaduotojo A. Gocevo aiškinamasis raštas (1946 m. liepos mėn.), *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 1831, l. 151 a. p.; 1945–1952 m. Varėnos aps. partizanų veiksmų įskaitos žurnalas, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 4183, l. 143; 1946 m. liepos 23 d. KLT protokolai J. Žaptoriui ir K. Malakviejui, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 8, l. 39.

⁷⁷ LSSR MGB Varėnos aps. skyriaus viršininko pavaduotojo P. Pogulijajev 1949 m. birželio 9 d. raštas, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 1846, l. 16; Partizanų 1949 m. gegužės 12 d. KLT protokolo vertimas į rusų kalbą, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 42397/3, t. 3, l. 3–2; 1945–1952 m. Varėnos aps. partizanų veiksmų įskaitos žurnalas, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 4183, l. 39–40.

⁷⁸ J. Milučio 1947 m. rugsėjo 12 d. apklausos protokolai, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. P-17035, t. 1, l. 125–126; 1946 m. liepos 23 d. KLT protokolai J. Žaptoriui ir K. Malakviejui, *ibid.*, b. 44618/3, t. 8, l. 39.

⁷⁹ 1945–1952 m. Varėnos aps. partizanų veiksmų įskaitos žurnalas, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 4183, l. 17–18; LSSR MGB Varėnos aps. skyriaus viršininko pavaduotojo V. Sucharevo 1948 m. liepos 5 d. operatyvinė suvestinė, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 1841, l. 275.

⁸⁰ LSSR MVD Varėnos aps. skyriaus viršininko pavaduotojo L. Grišino 1946 m. rugsėjo 8 d. aiškinamasis raštas (1946 m. rugpjūčio mėn.), *ibid.*, b. 1831, l. 215 a. p.; 1945–1952 m. Varėnos aps. partizanų veiksmų įskaitos žurnalas, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 4183, l. 145.

⁸¹ 1945–1952 m. Varėnos aps. partizanų veiksmų įskaitos žurnalas, *ibid.*, l. 142; 1946–1952 m. Varėnos aps. partizanų nužudytų asmenų sąrašas, *ibid.*, f. K-1, ap. 46, b. 1628, l. 30.

⁸² B. Gailius, op. cit., p. 75.

⁸³ M. Pocius, „Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje 1944–1953 m.: represinių struktūrų nuostoliai ir civilinių gyventojų netektys“, *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1997, p. 207.

Gauta 2013 03 06
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Laimis Mikelevičius

PARTISAN PUNITIVE PRACTICE IN VARĖNA DISTRICT (1944–1952)

Summary

One of the least analysed aspects of the partisan war in Lithuania between 1944 and 1953 is the punitive practice of partisans. The aim of Total Irreversible Human Loss in Lithuania Between 1944 and 1953, a programme conducted by the Special Investigation Department of the Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, is to explore in detail the relationship between the partisans and the population during the war, to reveal the variety of executions conducted by partisans, and to clarify the decision-making procedures of partisan organisations with respect to the population. The objectives of the programme are to carry out a complex historical-statistical study and to prepare a classification of cases and a statistical data set; to collect data on the relationship of partisan organisations with the population and on the activities of courts-martial and other partisan institutions; and to carry out historical and legal analysis of data and to assess the legitimacy, validity and effects of partisan decisions concerning the population. It is also necessary to clarify, supplement and correct errors in the Soviet era card files that are stored at the Genocide and Resistance Research Centre and serve as the database for people killed and injured by partisans. This article has been prepared on the basis of the study of death sentences, executions, and people killed in action by partisans in the period 1944–1952 in the district of Varėna, the area of former Varėna County.

During the archival-historiographic study, cases of killings were examined in detail through the exploration of the circumstances, motives, and other information. An important part of the study was the analysis of partisan documents: court-martial reports, various proclamations, and warnings. The most serious areas of the punitive practices of partisans were also discussed: killings of families or

minors, issues of guilt and innocence, and the circumstances of partisan warfare at the time.

Between 1944 and 1952, 688 people were killed in the district of Varėna; a total of 858 recorded cases of executions or possible executions were studied. The social status of 497 victims and dates of birth of 443 victims were identified. The average age of victims was 35.6 years. Three main categories of victims can be identified: employees and officers of military and security forces (29.6%), Soviet administrative staff and employees (20.9%), and farmers and workers (a total of 30.6%; 22.1% and 8.5% respectively). Other categories by job, occupation, etc.: family members of employees of military and security organisations (2%), family members of administrative staff (4.8%), settlers (3%), informers and agents (3.2%), Soviet activists (2.8%), family members of activists (0.2%), members of Komsomol (0.8%), students (0.2%), and former partisans and people who were close to them (1.8%). Eighty convictions by partisan courts-martial were identified, and 23 other partisan documents (warnings, proclamations) were left at the places of execution. This accounts for 14.9% of all executions. Most soldiers, employees and officers of military and security forces perished or were executed in an ambush. The justification for killing Soviet administrative officials, employees, and other staff members was usually that those people were carrying out Soviet orders. Usually executions were carried out at people's homes or outside homes and by giving a warning and providing a charge. Death penalties and executions of farmers and workers pose the most questions. Most are executions for collaboration with the Soviets and the sabotage of the partisan movement. Based on the information collected, it is however usually difficult to fully assess the legitimacy of such killings.